

Organizační vývoj SNB v 50. letech se zaměřením na jeho veřejněbezpečnostní složku

Iva Kvapilová

Politická situace v Československu po únorovém vítězství komunistů a s tím související působení sovětských poradců přinesly další změny a úpravy v organizaci státní správy a jejích bezpečnostních složek. Již počátkem roku 1949 si zavedení krajského zřízení vyžádalo zrušení existující struktury oblastních velitelství SNB, zemských úřadoven a ústředen a vytvoření jednotného bezpečnostního aparátu v krajích – krajských velitelství NB, jim podřízených orgánů na okresech – okresních velitelství NB – a v místech – velitelství stanic SNB.

Důraz komunistů na třídní boj, snaha o zvládnutí běžné bezpečnostní problematiky a zřejmě i zákulisní tahanice komunistických špiček o mocenské pozice a vedení Ministerstva vnitra¹ si vynutily zásadní strukturální změnu v samotném řídicím orgánu – Ministerstvu vnitra, odpovídajícímu tehdy nejen za bezpečnost, ale i za státní správu, tj. za řízení národních výborů. Proto byly vytvořeny dvě víceméně autonomní skupiny. Skupinu I (Bezpečnost) a skupinu II (Vnitřní správa) spojovalo pouze zatím jednotné ministerstvo, jediný ministr a do určité míry i některé společné orgány. Jejich činnost se však fakticky vyvíjela samostatně, i když hlavní těžiště činnosti MV se logicky přesunulo na řízení bezpečnosti.

Také vztah bezpečnostních složek k národním výborům byl předmětem úvah a snah o změnu. Krajská velitelství národní bezpečnosti a krajská velitelství státní bezpečnosti obstarávala totiž úkoly národní bezpečnosti v rámci bezpečnostních referátů KNV. Na základě posledního zákona o národní bezpečnosti č. 286/1948 Sb. tedy jistá pravomoc národních výborů v oboru národní bezpečnosti zůstala zachována, i když postupně se hlavním úkolem příslušného bezpečnostního referenta stalo politické vedení a všeobecný dohled nad národní bezpečností. Jisté napětí mezi oběma skupinami na Ministerstvu vnitra se odrazilo i na nižších stupních státní správy. Podle materiálů Ministerstva vnitra docházelo k častým nedorozuměním ohledně pravomocí předsedy a bezpečnostního referenta a okresního nebo krajského velitele NB. Na jedné straně docházelo v některých případech k přímým zásahům bezpečnostních referentů do pravomocí velitelů národní bezpečnosti, dokonce se účastnili i bezpečnostní služby či prováděli bezpečnostní zákroky. Na straně druhé přešly na Sbor

¹ Více viz: FROLÍK, Jan: *Ještě k nástinu organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948 – 1989*. In: Sborník archivních prací, R. 52, r. 2002, č. 2.

národní bezpečnosti některé úkoly správního charakteru (např. záležitosti spolků a shromáždění, zabezpečení produkce a licence divadel, evidence obyvatel, průkazy totožnosti apod.), což odčerpávalo síly potřebné ve výkonu, a bezpečnost se dokonce některých agend chtěla zbavit. Už v dubnu 1950 byly Ministerstvem vnitra vypracovány a bezpečnostní komisi Sekretariátu ÚV KSČ předloženy návrhy² na změny v organizaci a působnosti III. (bezpečnostních) referátů ONV a KNV a okresních a krajských velitelství národní bezpečnosti. Oba stupně velitelství národní bezpečnosti měly být plně odloučeny od příslušných národních výborů a měly tvořit organizačně samostatné velitelské jednotky. Zásadně neměla okresní a krajská velitelství NB řešit věci tzv. bezpečnostní správy s výjimkou agendy cestovních pasů, cizinců, zbraní, střeliva a výbušnin a kontroly tisku (zvláště zahraničního). Protože v uvedených záležitostech převažoval tzv. bezpečnostní zájem, řešily tuto problematiku stejně již orgány státní bezpečnosti (i když spadaly pod bezpečnostní referát národních výborů) samostatně. Všechny ostatní agendy správy národní bezpečnosti měli spravovat civilní zaměstnanci národních výborů pod přímým řízením bezpečnostních referentů. Jednalo se i o úpravě pravomoci I. referátů národních výborů (vedených přímo předsedou NV) tak, že některé agendy měly přejít pod III. (bezpečnostní) referáty – např. státní občanství, volební, matriční, sčítání, státní symboly, tituly, řády ad., a trestní komise.

Tento stav a napětí vyplývající z dvouskupinové organizace Ministerstva vnitra vyústil k rozdělení původního ministerstva na ministerstva dvě. Tento krok byl ovšem umožněn přijetím ústavního zákona č. 47 z 18. května 1950,³ který vládě dovoloval zřizování a rušení jednotlivých ministerstev či jiných ústředních orgánů státní správy. Vzápětí na to bylo vládním nařízením č. 48 z 23. května 1950⁴ zřízeno Ministerstvo národní bezpečnosti (MNB). Toto vládní nařízení pak upřesňovala společná vyhláška MV a MNB⁵ ze 7. července 1950 obsahující podrobná vymezení působnosti zúčastněných ministerstev. Do kompetence ministra národní bezpečnosti (stal se jím Ladislav Kopřiva,⁶ který byl v lednu 1952 vystřídán Karolem Bacílkem⁷) se tedy přenesly řízení a správa Sboru národní bezpečnosti, ministr národní bezpečnosti získal také povolení ke zřizování a udržování bezpečnostních sborů nebo orgánů jakéhokoliv druhu. Dále mělo MNB sledovat a zajistit dodržování předpisů vydaných

² Archiv Ministerstva vnitra (dále jen AMV) Kanice, f. A 2/1, i. č. 1.

³ Sbírka zákonů a nařízení z r. 1950.

⁴ Tamtéž.

⁵ AMV Praha, f. 304, kart. 43, i. č. 6.

⁶ Ladislav Kopřiva – narozen 28. 6. 1897, ve funkci MNB od 23. 5. 1950 do 22. 1. 1952, zemřel 13. 11. 1971.

⁷ Karol Bacílek – narozen 2. 10. 1896, ve funkci MNB od 22. 1. 1952 do 14. 9. 1953, zemřel 19. 3. 1974.

národními výbory o tzv. místní bezpečnosti (uzavírací hodiny, povolování zábav, sypaní chodníků, zákazy koupání, potírání opilství, péče o vozovky, mosty, trhy a váhy) a vést agendu zbraní, střeliva a výbušnin (s výjimkou branné moci), hlášení pobytu obyvatelstva a cizinců, agendu občanských průkazů, cestovních pasů, správu a střežení táborů nucených prací, vysílání radiových stanic, bezpečnost silniční, železniční, letecké a vodní dopravy, poštovní holuby a vydávání obecních právních předpisů ve výše uvedených věcech. Ministerstvu vnitra (stále v čele s Václavem Noskem⁸) zůstalo řízení národních výborů,⁹ z bezpečnostní problematiky pak vedení hasičů, spolkové záležitosti, shromažďování, správné přestupky, divadla, kina, výstavy, produkce, licence, sbírky a sázky apod., dohled nad používáním vlajek, praporů a odznaků, úprava a nošení stejnokrojů (s výjimkou ozbrojených sborů), lesní a polní pých, ochrana zvířat, ztráty a nálezy, péče o válečné hroby a dohled nad mravností, alkoholismem a podobnými jevy.

Svůj vlastní pokyn k zatím provizornímu řízení Sboru národní bezpečnosti (pokyn platil i pro národní výbory) vydalo Ministerstvo národní bezpečnosti 19. července 1950.¹⁰ Na jeho základě měly být úkoly národní bezpečnosti prováděny v krajích a okresech buď přímo ministerstvem, nebo prostřednictvím krajských a okresních velitelství národní bezpečnosti a příslušnými velitelstvími státní bezpečnosti (StB) podle toho, jak byly tyto úkoly dosud rozděleny mezi veřejnou a státní bezpečnost. Jednotlivá velitelství již plní své úkoly samostatně, bez příslušných národních výborů. Pokud však velitelství vydávalo rozhodnutí týkající se zbraní, střeliva a výbušnin (s výjimkou branné moci), cizinecké agendy a agendy občanských průkazů, mělo vystupovat vůči občanům zatím jménem příslušného národního výboru.¹¹ Prostřednictvím III. referátů krajských (okresních) národních výborů (referát pro vnitřní věci a bezpečnost¹²) byly řešeny pouze záležitosti týkající se hlášení obyvatelstva, poštovních holubů a vydávání obecně právních předpisů ve věcech národní bezpečnosti. V těchto bodech podléhali bezpečnostní referenti přímo Ministerstvu národní bezpečnosti, ostatní jejich činnost řídilo Ministerstvo vnitra. Všechny referáty národních výborů se od této

⁸ Václav Nosek – narozen 26. 9. 1892, ve funkci MV od 4. 4. 1945 do 14. 9. 1953, zemřel 22. 7. 1955.

⁹ Společná vyhláška MV a MNB tento fakt výslovně neuvádí, neboť se zabývá pouze úkoly národní bezpečnosti, které měly náležet do působnosti Ministerstva vnitra.

¹⁰ AMV Praha, f. 304, kart. 51, i. č. 6.

¹¹ Např. : „Okresní (krajské) velitelství národní bezpečnosti v..., podle zmocnění rady okresního (krajského) národního výboru v... rozhodlo o Vaší žádosti ze dne... o vydání zbrojního pasu takto...“ Taková rozhodnutí pak podepisoval příslušný velitel. O odvoláních a stížnostech na rozhodnutí velitelství v uvedených věcech rozhodovalo vyšší velitelství a v poslední instanci ministerstvo národní bezpečnosti. (Tamtéž.)

¹² Rozkaz MNB, roč. 1952, č. 4, str. 7. Vládním nařízením č. 121/1951 Sb. byly provedeny některé změny v rozsahu činnosti a označení referátů národních výborů. Pro práci bezpečnosti bylo důležité, že III. referát dostal nové agendy (vnitřní věci) a že úkoly spojené s bezpečnostní problematikou byly výslovně přeneseny na předsedy KNV (ONV), kteří tento referát teď přímo řídili.

chvíle mohly dožadovat zásahu jen prostřednictvím referátu pro vnitřní věci a bezpečnost, avšak ten (taktéž předseda či jiné orgány NV) neměl právo dávat rozkazy a zasahovat do velitelské pravomoci Sboru národní bezpečnosti. Ovšem předseda měl povinnost pečovat o národní bezpečnost, „*mobilizovat občany k zajištění bdělosti a ostražitosti*“ a měl právo dožadovat se služeb Sboru. Samozřejmě v pokynu nechyběla douška o úzké spolupráci předsedy národního výboru, bezpečnostního referenta a příslušného velitele národní bezpečnosti. Krajská velitelství národní bezpečnosti a státní bezpečnosti, okresní velitelství NB a velitelství oddílů StB byla tedy již samostatná, vojensky organizovaná, řízena pouze po vertikální linii Ministerstvem národní bezpečnosti s jeho velitelstvími VB a StB.¹³

Na počátku 50. let, v době rostoucího mezinárodního napětí, podstatně vzrostl význam armády¹⁴ a střežení hranic vůbec. Vzhledem k neustálé obavě z emigrace a z přílivu agentů zahraničních rozvědek bylo rozhodnuto reorganizovat dosavadní systém střežení hranic. Místo ochrany státní hranice silami Pohraniční stráže SNB bylo k 1. lednu 1951 zavedeno (podle sovětského vzoru) vojskové střežení hranic. Pohraniční stráž SNB byla doplněna (došlo k zaujetí tzv. nové sestavy Pohraniční stráže¹⁵) vojáky základní služby.¹⁶ Urychleně byla vybudována materiální základna a vytvořena nová organizační struktura brigád, praporů a pohraničních rot.¹⁷ Důležitost ostrahy státní hranice zdůraznil pak zákon č. 69 z 11. července 1951¹⁸ o ochraně státních hranic. Současně s těmito opatřeními bylo přikročeno k vytvoření

¹³ Pro úplnost uvádím přesné označení jednotlivých velitelství národní bezpečnosti: „Krajské velitelství národní bezpečnosti v ...“; „Okresní velitelství národní bezpečnosti v ...“

¹⁴ Tato okolnost byla mimo jiné zdůrazněna i zrušením dosavadní autonomní kontrarozvědné složky varmáde a vznikem nové – vojenské kontrarozvědky. Dřívější tzv. Hlavní informační správa (HIS) měla pouze dvě operativní oddělení, z nichž jedno pracovalo do zahraničí a v tzv. studijním oddělení byl shromažďován veškerý operativní materiál. K 1. 4. 1951 byla HIS podřízena MNB, reorganizována a od 1. 8. 1951 z ní byla vytvořena Vojenská zpravodajská služba (novou organizaci schválil MNB již 1. 6. 1951. Vojenská zpravodajská služba byla TR MNB č. 66 z 29. 5. 1952 přejmenována na Vojenskou kontrarozvědku. – AMVK, f. A 2/1, i. č. 74.

¹⁵ *Historie MV a SNB v základních datech* (dále jen *Historie MV a SNB*), Praha 1978, s. 33.

¹⁶ Do konce roku 1950 se Pohraniční stráž skládala z velitelství PS, 6 pohraničních praporů, 33 pohraničních rot a 127 pohraničních čet. Rota měla průměrně 4 čety, četa přibližně 35 osob a úsek střežení asi 8 km. Po 1. lednu 1951 byla PS reorganizována a měla velitelství PS se skupinami I. (štáb), II. (politická správa), III. (týl) a samostatnými sektory kádrovým a finančním, 5 pohraničních brigád (každá o 4 praporech a 1 záložním praporu) a 4 pohraniční oddíly po 4 praporech s 1 záložní rotou. Prapory v brigádách měly průměrně 5 rot, každá 61 osob a střežený úsek průměrně 3,5 km. Prapory v oddílech se skládaly z 5 rot s 41 pohraničnickem a jejich úsek střežené hranice měřil kolem 12 km. V roce 1952 došlo k nějakým změnám v umístění jednotek a dislokačních úseků i v početních stavech. Zavedly se 3 typy pohraničních rot s různým počtem pohraničnicků. Kromě této reorganizace byla koncem roku 1950 zřízena Vojenská akademie Pohraniční stráže, takže si tato složka národní bezpečnosti vychovávala již sama své důstojníky a poddůstojníky. – AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 74.

¹⁷ *Přehled dějin SNB*, zpracovaný kol. autorů v čele s akademikem Zdeňkem Snítilem, pracovní materiál pro ideologickou konferenci k 35. výročí vzniku SNB (dále jen *Přehled dějin SNB*), Praha 1980, s. 81.

¹⁸ Sbírka zákonů a nařízení z r. 1951.

zakázaného a hraničního pásma podél státní hranice s kapitalistickými státy a k odsunu části obyvatelstva z prostorů vymezených těmito pásmy.¹⁹

V tomto období již tedy došlo ke zformování veřejně bezpečnostní složky v bezpečnostním aparátu. Podle nové schválené organizace (vznik MNB) se dostalo národní bezpečnosti jediného centrálního řídicího orgánu. Ministerstvo národní bezpečnosti tedy řídilo vedení ministerstva v čele s ministrem a jeho náměstký (počet náměstků se velmi často měnil) pro operativní práci, pro stranicko-politickou práci a kádrové otázky. Zcela samostatný zůstal sekretariát ministerstva. Pod jednotlivé náměstký spadala tři samostatná velitelství – Velitelství StB, Velitelství VB a Velitelství PS (Pohraniční strážce) – a odbor pro věci kádrové a školské. Organizace funkčních útvarů ministerstva doznala některých úprav, v zásadě však zůstala zřejmě nezměněná. Až do roku 1952 tedy tvořilo Ministerstvo národní bezpečnosti²⁰ politické oddělení (původně politický sekretariát²¹) a následující velitelství, odbory a oddělení:²²

Velitelství Státní bezpečnosti s podřízeným útvarem Modřín a bezpečnostní letkou

Velitelství Vojenské zpravodajské služby

Velitelství Pohraniční strážce

Velitelství Veřejné bezpečnosti

Odbor Z (zahraníční rozvědka)

Odbor E (státněbezpečnostní operativní evidence a archiv)

Odbor V (vězeňský s podřízenými věznicemi MNB)

Odbor S (spojovací)

Odbor kádrový a školský

Odbor H (hospodářský s podřízenými útvary pro ubytování, údržbu, sklady a dílny, dopravní rotou a tiskárnou MNB)

Odbor O (ochrana stranických a ústavních činitelů s útvary Hrad, Javor, Jasan, Jánošík)

Odbor LM (Lidové milice)

Odbor organizační a mobilizační

¹⁹ V roce 1952 byla obdobným způsobem zajištěna ostraha státní hranice s NDR, vzhledem k tomu, že se využívala čím dál častěji k přechodům do západního Berlína.

²⁰ AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 337.

²¹ AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 74: Podle směrnic předsednictva strany měla být politická oddělení vyjma státní bezpečnosti také v krajích a okresech a u zvláštních útvarů. Přesto za „politický stav“ jednotek byli zodpovědní jejich velitelé.

²² Tamtéž.

Sekretariát MNB (včetně kontrolního oddělení, které vzniklo rozkazem MNB v srpnu 1951 z revizního oddělení²³)

Samostatný technický ústav MNB (velitel ústavu byl zároveň velitelem 4. sektoru Velitelství StB)

Samostatný archivní a studijní ústav MNB

V samostatném Velitelství Veřejné bezpečnosti však již k 1. listopadu 1950 došlo k organizačním změnám, které nařídil nově jmenovaný velitel Veřejné bezpečnosti poslanec Národního shromáždění plk. Linhart, který byl vzápětí v 1. polovině roku 1951 nahrazen plk. Hofmanem a ten zase byl koncem roku 1951 vystřídán mjr. Josefem Tomešem. Některá oddělení Velitelství VB byla sloučena a přejmenována na sektory. Do dosavadního politického oddělení byl včleněn referát pro tělesnou výchovu a vznikl tak I. sektor politický. Z oddělení kádrového, školského a sociálního referátu byl vytvořen II. sektor kádrový se třemi odděleními (prověřkové, osobní a školské). Velitel budovy, podatelna a výpravna, spojovací oddělení a autočeta byly začleněny do Velitelské čety a podřízeny přímo sekretariátu VB.²⁴ Velitelství VB tedy řídil velitel se dvěma zástupci a pomocníkem pro bojový výcvik, strážní a hlídkovou službu. Dále velitelství tvořil sekretariát a po dalších dílčích změnách tyto sektory:²⁵

POLITICKÝ SEKTOR – zabýval se výchovou příslušníků Sboru (v duchu oddanosti komunistické straně a vlasti), organizací stranické práce a prací s mládeží a politickým zajištěním služby.

SEKTOR PRO POTÍRÁNÍ KRIMINÁLNÍCH ZLOČINŮ – měl bojovat proti všem druhům kriminálních a hospodářských zločinů páchaných v průmyslu, dopravě i v zemědělství. Také prováděl výzkumné práce v oboru kriminalistiky a vedl evidenci.

SEKTOR PRO STRÁŽNÍ A HLÍDKOVOU SLUŽBU – měl na starosti organizaci služby veřejné a občanské bezpečnosti a ochranu státních úradů a objektů.

SEKTOR BOJOVÉHO VÝCVIKU – zajišťoval bojový a operativní výcvik příslušníků.

SEKTOR OCHRANY DOPRAVY – organizoval ochranu letišť, nádraží, přístavů a staveb v železniční a vodní dopravě.

²³ AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 337.

²⁴ AMV Praha, f. 304, i. č. 6.

²⁵ AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 1.

SEKTOR PRO ŘÍZENÍ POULIČNÍ DOPRAVY A DOHLEDU NAD STAVEM A POUŽÍVÁNÍM MOTOROVÝCH PROSTŘEDKŮ, k tomu také vyšetřoval dopravní nehody.

SEKTOR OSOBNÍCH DOKLADŮ – zabýval se vypracováním systému všeobecného zavedení občanských průkazů, organizací výdeje občanských a cestovních průkazů, vypracováním pravidel pro přihlašovací povinnost obyvatelstva a jeho evidencí, evidencí cizinců a organizací výdeje propustek a povolení k pobytu pohraničních pásmech, při čemž těsně spolupracoval s Velitelstvím Státní bezpečnosti.

SEKTOR ADMINISTRATIVNĚ-HOSPODÁŘSKÝ – vydával zbrojní průkazy, povolení k rozmnožovacím přístrojům a zajišťoval pro velitelství autopark a materiálně-technické vybavení.

SEKTOR KÁDROVÝ – zabýval se nábořem, prověrkami, přemísťováním a propouštěním velitelského a administrativního personálu.

Hlavní činností Velitelství Veřejné bezpečnosti tak byla ochrana veřejného pořádku, boj proti kriminalitě, ochrana státního a vznikajícího družstevního vlastnictví, ochrana železniční, vodní a silniční dopravy a zvláštních objektů, řízení městské dopravy a také nábor, studium a školení příslušníků na doplňování stavu v podřízených organizačních jednotkách. Kromě toho pod Velitelství VB spadalo také Velitelství Lidových milicí.²⁶

Organizační struktura jak Ministerstva národní bezpečnosti, tak jednotlivých velitelství byla poměrně složitá, proto zákonitě docházelo k neustálým změnám, ať už z důvodů politických, mocenských, osobních nebo neustále proklamovaných argumentů finančních. K 1. lednu 1952 po dalších snahách o zjednodušení vykrytalizovala organizační struktura Veřejné bezpečnosti do této podoby:²⁷

- Velitelství VB – sekretariát velitele VB
 - politický sekretariát V VB
 - I. sektor venkovní (vnější) služby
 - II. sektor kriminální služby
 - III. sektor průkazů

²⁶ Jednotky LM byly organizovány na závodech (ZLM) i osadách (OLM) vojenským způsobem – ZLM v praporech, rotách, četách a družstvech, OLM stejně, ale bez praporů. Jednotky LM se účastnily buď samostatných akcí, nebo akcí společných s VB, StB, PS i armádou celostátního či místního významu. V roce 1950 jim byl sestaven program výcviku se zaměřením na partyzánský boj. K tomu bylo zřízeno výcvikové středisko v Lišticích u Berouna. – AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 337.

²⁷ AMV Kanice, Inventář H-1 (HS VB Praha), s. 3.

- IV. sektor dopravní bezpečnosti
- V. sektor hospodářské administrativy

Velitel měl dva zástupce, jednoho zástupce pro věci politické, který vedl politický sekretariát. Druhým byl zástupce pro věci operativní, který řídil ostatní sektory. Sekretariát i každý sektor měl svého velitele a dělil se na jednotlivá oddělení (viz organizační schéma v příloze č. 1²⁸).

V krajích pak byla bezpečnost organizována stejně jako dosud, existovaly zde dvě složky bezpečnosti – Krajské velitelství Státní bezpečnosti a Krajské velitelství národní bezpečnosti. Obě velitelství měla svůj sekretariát, kádrové oddělení a oddělení pro věci hospodářské a finanční. Dále se pak obě krajská velitelství členila stejným způsobem jako jejich nadřízená velitelství.²⁹

- Krajské velitelství NB:
- sekretariát KV NB
 - politický sekretariát KV NB
 - K (oddělení kádrové)
 - I. oddělení venkovní (vnější) služby
 - II. oddělení kriminální služby
 - III. oddělení průkazů
 - IV. oddělení dopravní bezpečnosti
 - V. oddělení hospodářsko-administrativní

Ve vztahu Státní a Veřejné bezpečnosti se měl při operativních akcích podřídit velitel Veřejné bezpečnosti veliteli bezpečnosti státní.³⁰

Stejná organizace fungovala analogicky i na okresních velitelstvích NB:³¹

- Okresní velitelství NB:
- sekretariát OV NB
 - I. oddělení venkovní (vnější) služby
 - II. oddělení kriminální služby
 - III. oddělení průkazů
 - IV. oddělení dopravní bezpečnosti (jen u některých OV NB)

V případě, že na okresním velitelství národní bezpečnosti nebylo dopravní oddělení, byli příslušníci konající dopravněbezpečnostní službu zařazeni k I. oddělení.

Vzhledem k jedinečnému postavení hlavního města Prahy byla zde organizace Bezpečnosti řešena poněkud odlišně. Protože Pražský kraj tvořil s městem Prahou

²⁸ AMV Kanice, f. H 1-4, i. č. 140.

²⁹ AMV Praha, f. 304, i. č. 6.

³⁰ AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 1.

³¹ AMV Praha, f. 304, i. č. 6.

hospodářský a politický celek, nebylo tu zřízeno zvláštní krajské velitelství jen pro Prahu, ale naopak jedno krajské velitelství mělo řídit celý Pražský kraj i s hlavním městem. Toto velitelství ovládalo přímo jak okresní velitelství národní bezpečnosti Praha-venkov, tak velitelství národní bezpečnosti v obvodu Ústředního národního výboru Praha.³² Pro zvláštní úkoly národní bezpečnosti v Praze mělo být zřízeno v rámci krajského velitelství oddělení pro hlavní město, prostřednictvím kterého by krajský velitel řešil bezpečnostní problematiku v Praze. Bezpečnostní referenti krajského národního výboru a ústředního národního výboru si neměli vzájemně podléhat.³³

Zásadní reorganizace Veřejné bezpečnosti se dotkla také základního (nejnižšího) výkonného článku národní bezpečnosti – stanic SNB. Místo nich byla 1. března 1951 zřízena okrsková služba. Až do této reorganizace byla početně nejsilnější složkou SNB uniformovaná část příslušníků dislokovaných k výkonu služby na stanicích SNB ve městech i na venkově. Organizace, formy a metody práce stanice SNB vycházely ze systému organizace bývalého četnictva. Výjimkou byly stanice ve velkých městech, které naopak kopírovaly systém bývalé státní policie. Stanice SNB ve městech a na venkově měly tedy rozdílnou náplň práce a rozdílné vazby na bývalé kriminální úřadovny. Zatímco stanice SNB ve velkých městech plnily převážně úkoly pořádkové služby a v přesně vymezeném rozsahu zasahovaly proti pouliční kriminalitě, stanice SNB na venkově měly rozsah a obsah práce širší. Vedle zajišťování veřejného pořádku se staraly v plném rozsahu o kriminalitu s výjimkou objasňování nejzávažnějších trestných činů, jako byly vraždy, loupeže apod. Zatímco boj proti kriminalitě ve městech spadal do výlučné kompetence bývalých kriminálních úřadoven, na venkově až na uvedené výjimky patřil do náplně práce stanic SNB. Poměrně hustá síť stanic SNB, jak ve městech, tak i na venkově, se značně stabilizovaným stavem příslušníků³⁴ umožňovala docela slušnou bezpečnostní práci díky velmi dobré osobní a místní znalosti poměrů v příslušném obvodu. Tuto výhodu stanice SNB postupně ztrácely. V důsledku neustálého rušení některých stanic docházelo k podstatnému zvětšování jejich obvodů, a tím se také neustále snižoval i počet příslušníků. Tato situace byla vyřešena tak, že obvody stanic

³² K organizaci národních výborů viz: ČECHOVÁ, Gabriela: *Vývoj organizace a působnosti národních výborů v českých zemích v letech 1945–1960*. In: Archivní časopis, R. 12, r. 1962, č. 3, s. 129–147.

³³ AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 1.

³⁴ Na stanicích SNB jako na nejnižších článcích národní bezpečnosti zůstal (čistky probíhaly logicky odshora) zatím největší počet příslušníků bývalých bezpečnostních sborů. I zde však brzy došlo k tzv. kádrové přestavbě, jak velitelů stanic, tak řadových příslušníků. Bývalí, většinou starší, četníci či jinak vesměs politicky nevyhovující příslušníci byli propouštěni nebo přemisťováni tak, aby se zpřetrhaly jejich dřívější společenské a pracovní svazky. Nahrazováni byli novými, mladými absolventy kurzů nebo škol SNB. V některých místech byly dokonce zřizovány stanice mladých. – AMV Kanice, nezpracované studijní materiály.

se rozdělily na menší části, za které byli odpovědní jednotliví příslušníci. A to už byl vlastně jen krůček k zavedení systému okrskové služby. Základním výkonným článkem se namísto stanic stávají okresní oddělení NB. V místech, kde to bezpečnostní situace vyžadovala, byla zřízena obvodní (v některých písemnostech se vyskytuje i název obvodová) oddělení, ale jen ve velmi omezeném počtu a zejména ve velkých a průmyslových městech, a venkovní oddělení VB. Obvody působnosti okresních oddělení NB a venkovních oddělení VB byly rozděleny na okrsky. Rozdělení obvodu okresu prováděl okresní velitel se souhlasem velitele krajského. Konečné rozhodnutí pak schvaloval velitel VB. Velikost okrsků byla stanovena podle počtu obyvatel, počtu obcí, podle politické a hospodářské situace okresu, telekomunikačního spojení a podle celkové bezpečnostní problematiky.³⁵ K výkonu služby na území okresu byl určen *okrskový zmocněnec VB*, což byl samostatný zodpovědný příslušník VB, který odpovídal za pořádek a bezpečnost ve svém okrsku. Podle funkcionářů ministerstva a Sboru se měl stát „*očima a ušima bezpečnosti*“. Do funkce byl navrhován okresním velitelem, jmenovat ho ale mohl jedině krajský velitel. Okrskový zmocněnec (okrskář) byl součástí I. (venkovního) oddělení okresního velitelství NB a poté, v roce 1953 zřízených, okresních a městských oddělení VB. Síť okrskových zmocněnců byla budována etapově v letech 1951–1953 a v podstatě odpovídala dislokaci bývalých stanic SNB. Mimo okrskové zmocněnce na venkově a ve městech byla zřízena okrsková služba na přechodnou dobu na státních stanicích a po dobu trvání Veřejné bezpečnosti na železnici existovaly okrsky i zde. Jejich velikost závisela na důležitosti a frekventovanosti železničních tratí, uzlů a zastávek, železničních objektů a počtu železničních zaměstnanců. Zavedením funkce okrskového zmocněnce bylo nutné vymezit rámec jeho úkolů ve shodě se základním předpisem Veřejné bezpečnosti, *Řádem hlídkové služby* (vydán rozkazem MNB č. 10 dne 5. listopadu 1951³⁶ s účinností od 1. října 1951), který doplňovala a rozšiřovala (přihlížejíce ke zvláštnostem práce okrskového zmocněnce) *Instrukce pro okrskové zmocněnce VB*.³⁷ Obsah a rozsah práce

³⁵ Na venkově měl jeden okrskový zmocněnec zabezpečovat asi 2–2,5 tisíce obyvatel, průměrně na 25 km². Okrsek se měl vždy krýt s katastrem jednotlivé obce. V malých městech (sídlech OV NB) se měl počet obyvatel pohybovat mezi 2,5–4 tisíci. Ve velkých městech to bylo 4–6,5 tisíce obyvatel. Na venkově tedy tvořily obvod okresu 2 – 5 obcí, ve městě několik ulic, příp. blok domů, čtvrť apod. Ve městě musel „okrskář“ projít celým obvodem svého okresu 1–2krát za 24 hodin, na venkově 1–2 za týden, podle velikosti. Mimo toho byl povinen se zdržovat v určených hodinách ve své služební místnosti (v místě bydliště, které muselo být v jeho okrsku), kde vyřizoval žádosti a stížnosti občanů. Mimo toho musel svému veliteli dávat hlášení o důležitých událostech, vést pracovní deník, knihu zpráv a knihu (evidenci) osob [kromě některých hlášení se žádná z těchto pomůcek v materiálech okresních velitelství (AMV Kanice) nezachovala – pracovní deník jen v jednom případě]. – AMV Kanice, nezpracovaný studijní materiál.

³⁶ *Historie MV a SNB*, s. 36; také *Rozkaz MNB*, r. 1951, č. 10, s. 53. – Rozkazy ministra vycházely původně ve *Věstníku SNB*, ten byl přejmenován 1. 1. 1951 na *Věstník MNB*, jehož vydávání bylo 1. 8. téhož roku zastaveno a věci v něm dosud uveřejňované začaly vycházet v *Rozkaze ministra národní bezpečnosti*.

³⁷ Oba předpisy se nacházejí v AMV Kanice v podobě školících materiálů v nezpracovaných písemnostech.

hlídkových příslušníků a okrskových zmocněnců byl tedy proti stanicím SNB podstatně zúžen a zaměřen převážně na terén. Hlídkoví příslušníci plnili svoji úlohu na úseku ochrany veřejného pořádku a správního dozoru, a v dohledu na plynulost a bezpečnost v dopravě a na kriminalitu měly úkoly jen dílčí.³⁸ Stejný obsah práce měli i okrskoví zmocněnci, avšak navíc měli ve svých povinnostech dozor nad režimem průkazů, hlášení obyvatelstva a cizinců i povolení pobytu. Okrskoví zmocněnci měli plnit své úkoly za úzké spolupráce s obyvatelstvem,³⁹ s národními výbory, stranickými a společenskými organizacemi. Přestupky řešili pokutou na místě nebo oznámením, později řešili i provinění, vyřizovali spisy a dožadání. Při odhalování kriminální trestné činnosti podávali o ní zprávy, na místě trestných činů nebo dopravních nehod prováděli první zajištění, také se účastnili pátrání po osobách i věcech. Na rozdíl od stanic SNB však neprováděli úplné objasňování trestných činů a nezpracovávali trestní oznámení. Průvodním jevem tehdejší organizace (z již uvedených důvodů) byla silná fluktuace příslušníků vnější služby. Řada hlídkových příslušníků i okrskových zmocněnců byla dokonce bez základního vzdělání, projevíly se i další nedostatky v organizaci tohoto systému, v administrativě či vzdělávání. Paradoxně začal vadit i jeden z požadavků na tyto bezpečnostní pracovníky – úzká spolupráce s občany. S postupem doby

³⁸ V systému nově budované vnější služby VB patřila hlídková i okrsková služba svým obsahem k základní službě Veřejné bezpečnosti. Nová hlídková služba vycházela tedy ze stejných zásad, a to zplného zaměření hlídek na plnění základních úkolů úseku veřejné bezpečnosti: ochranu čistoty, pořádku, plynulosti a bezpečnosti dopravy, ochranu majetku, ochranu osob i pomoci občanům. *Řád hlídkové služby* všeobecně stanovil, že hlídku tvoří jeden nebo několik příslušníků VB, a to zpravidla na určeném místě, kterým mohlo být stanoviště nebo vymezené území. To znamenalo, že hlídky se nesměly pohybovat podle vlastního uvážení, ale tak a v takovém rozsahu, jak jim učil velitel vzhledem k bezpečnostním požadavkům, aby jimi vytvořil nutnou síť k zajištění veřejného pořádku. *Řád hlídkové služby* rozlišoval dva druhy hlídek – vnější a vnitřní, obě pak měly charakter stálých nebo nepravidelných, pohyblivých nebo nepohyblivých, jednotlivých nebo párových. Hlídky vnější byly vysílány do terénu, na rozdíl od hlídek vnitřních, které byly určeny k ochraně objektů a zařízení Veřejné bezpečnosti. – Tamtéž.

³⁹ Na těsnou spolupráci s občany byl v předpisech kladen veliký důraz. Okrskový zmocněnec měl povinnost vědět o každé události v okrsku, k čemuž měl využívat informací od spolehlivých osob. Ovšem – cituji – „...*Na spolehlivé osoby je nutno se dívat z třídního hlediska...*“. Kromě toho měli stále spolupracovat s cestáři, hradlaři, hajnými, závodní stráží a hlídači, kominíky, hostinskými a čišníky, dokonce měly oslovovat školní děti (pionýry), poštovní zaměstnance, výběřčí poplatků za elektřinu a plyn, zemědělské dělníky, kteří jsou v kontaktu s vesnickými boháči, také měli získávat zprávy od úderníků živočišné výroby i brigádníků. Ve městech pak měl „okrskář“ vyhledávat správce domů, domovní důvěrníky a důvěrníky KSČ, též vedoucí obchodů, prodavače či čističe bot, popeláře a metaře. Zajišťovat tuto spolupráci znamenalo podle instrukcí znát všechny lidi žijící v okrsku, vědět o jejich obtížích a těžkostech, znát jejich názory a „*pokud se jedná o dělníky, drobné a střední rolníky* [pozn. I. K. – takže ostatní občané zřejmě byli z této ochrany vyjmuti?], *napomáhat těmto, vysvětlovat, získávat, vychovávat a rozhodně a důsledně zabraňovat, aby jim nebylo[!] křivděno v jakémkoliv směru z řad třídních nepřátel, které je potřeba mít v náležitě evidenci, odhalovat je a postihovat, kdykoliv se prohřeší proti zájmům dělnické třídy, lidově demokratického zřízení a jejich zákonů*“. Tedy na jednoho „okrskáře“ až dost. Díky nelehkým úkolům, nedostatečné organizaci okrskové služby ze strany okresních velitelů a změnám v postavení okrskových zmocněnců, tak jak se měnily trestné právní normy a tím i jejich autorita, dochází k neustálému snižování důležitosti i počtů příslušníků na těchto pozicích, což vyústilo v nepřetržitou kritiku stávajícího poměru. Tím, že okrskoví zmocněnci ztráceli kontakt s občany i svou autoritu, nedodržovali další předepsaný požadavek, a to „*být zrcadlem dle něhož občané posuzují a budou posuzovat celou veřejnou bezpečnost*“. – Tamtéž.

totiž příliš srostly se svým okolím, což údajně mělo negativní dopad na jejich samotnou práci. Celý systém vnější služby nebyl od samotného počátku svého zřízení schopen v požadovaném rozsahu zajišťovat ochranu veřejného pořádku, osob a majetku a vést „*důsledný boj*“ proti pouliční trestné činnosti, tedy plnit své základní úkoly. Přesto však byly stavy příslušníků vnější služby postupně a soustavně snižovány, a zvláště hlídkoví příslušníci, používání k plnění jiných úkolů vzhledem k rozšiřování obsahu činnosti VB.⁴⁰

Důležitou součástí celkové soustavy vnější služby Veřejné bezpečnosti byly ještě pátrací hlídky, které měly, ať už pravidelně nebo nepravidelně, posílit síť okrskových zmocněnců či stálých nebo nepravidelných hlídek. Jejich služebním posláním bylo plnit řádné nebo mimořádné úkoly Veřejné bezpečnosti s ohledem na měnící se operativní situaci. Bylo jich využíváno podle potřeby plánovaně nebo nárazově i pro akce Státní bezpečnosti. Podle úkolů a situace⁴¹ sestavoval pátrací hlídku příslušný velitel. Velitelem hlídky byl určen důstojník nebo velitel některého oddělení či sektoru (při úkolech Státní bezpečnosti byl vždy velitelem důstojník StB), členy hlídky pak byly příslušníci štábu, pohotovostních oddílů nebo útvarů, kurzů, škol, hudby, z kriminálního oddělení pak jen příslušníci realizačních skupin. I tento úsek vnější služby měl úzce spolupracovat se zainteresovanými bezpečnostními orgány (Státní bezpečnost, Lidové milice, později Pomocná stráž VB) armádou i občany.

K posílení ostrahy hranice sloužily kromě vojenských seskupení Pohraniční stráže i pohraniční stanice SNB, které stejně jako bývalé stanice SNB spadaly pod pravomoc okresních velitelství národní bezpečnosti a patřily také k základním článkům služby Veřejné bezpečnosti. Koordinaci služby na pohraničních stanicích VB pak jistil ještě jeden určený pracovník z III. oddělení KV NB. Pohraniční stanice SNB hlídaly svůj hraniční úsek nepřetržitě buď hlídkováním, čekanou nebo stálým střežením určeného objektu nebo prostoru. Kromě toho uskutečňovaly ve svém obvodu také normální bezpečnostní službu s nepřetržitou dozorcí službou podle platných předpisů.⁴² I zde se však připravovaly změny, a to zejména

⁴⁰ Proto bylo v roce 1956 ve velkých městech přistoupeno k centralizaci hlídkové služby a jejímu vyjmutí z organizace teď už okresního oddělení VB. U Městské správy Praha byl vytvořen prapor hlídkové služby, u městských správ VB v Ostravě a Brně pak roty hlídkové služby, kde vedle pěších hlídek byly zavedeny i motohlídky. Avšak ani tato organizace se neosvědčila a v r. 1961 se podstatná část hlídkové služby znovu decentralizuje na jednotlivé okresy či obvody. – Tamtéž.

⁴¹ Ve Veřejné bezpečnosti se využívaly k menším pátracím akcím, k silničním a vlakovým kontrolám, k protipožární ochraně, ke kontrolám žňových hlídek, odlehlých míst ve městech i lesích a skalách, ke kontrolám chat nebo skrýší, k pozorování některých rizikových území apod.

⁴² Hlídky měly také příslušnou pravomoc. Směly napomínat občany narušující veřejný pořádek, předvádět je na příslušná velitelství, za jistých podmínek je mohly i zadržet, zatknout, provést osobní i domovní prohlídku, použít zbraň či zatčené spoutat, za spáchané přestupky mohly uložit na místě blokové pokuty. Stálé hlídky se řídily plánem, který vypracoval velitel oddělení vnější služby podle pokynů příslušného velitele v rozdělovníku hlídkové služby. Velitel oddělení vnější služby vedl také knihu evidence práce hlídek. Jednotlivé (stálé) hlídky si vedly hlídkové knížky. Ani tyto služební pomůcky se v archivních fondech okresních nebo krajských velitelství

právě odloučení výkonu bezpečnosti od pohraničních stanic a jejich zaměření se jen na ostrahu hranic. Nově měly být upraveny jejich obvody, volalo se po zřízení operativních orgánů pro agenturní práci, po boji proti ilegálním přechodům a pašeráctví a pracovalo se na konečných směrnicích pro výkon služby pohraničních stanic.⁴³

Celá reorganizace vnější služby znamenala pro základní fungování Veřejné bezpečnosti velký třesk a byla také od počátku značně problematická. Přesto tato struktura vydržela více jak deset let, než byla znovu od základu změněna. Nepopíratelný a nepopíraný vliv na zavedení celého nového systému měli sovětsí poradci, kteří jej podle vzoru organizace sovětské milice také navrhli⁴⁴ a na jeho fungování i dohlíželi.

Další obor Veřejné bezpečnosti, kriminální služba, čekala v letech 1949–1953 na vhodnou organizaci, neboť zavedením nového systému vnější (venkovní) služby byla kriminální oddělení zaplavena trestními případy. Tím, že nedošlo nejen k materiálnímu ale ani k personálnímu posílení kriminální služby, nedokázalo kriminální oddělení řešit narůstající úkoly⁴⁵ ani dostatečně těžit z případných poznatků okrskových zmocněnců. Protože byla kriminální služba zaměřena pouze na represii, byly v druhé polovině roku 1951 zkoušeny a během roku 1952 na celém území Československa uplatněny nové pracovní metody. Jejich základem bylo zavedení operativního způsobu práce pomocí důvěrnické sítě, naprosté oddělení operativní práce od činnosti vyšetřovatelské a zaměření se na kriminalitu mládeže. Pro výkon nové kriminální služby byly připravovány směrnice, které se měly stát pomůckou při budování důvěrnické sítě. Samozřejmě i zde došlo ke „kádrové přestavbě“ (nejen velitelských funkcí), která byla z hlediska Velitelství Veřejné bezpečnosti i ministerstva zatím nedostatečná. Velkým zásahem do vyšetřování kriminálních trestních činů bylo, podle zákona

nezachovaly. – Tamtéž.

AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 48, Prozatímní směrnice Velitelství VB z 9. dubna 1951 pro výkon služby pohraničních stanic SNB. Podle ní bylo úkolem pohraničních stanic SNB „...střežiti státní hranice ČSR proti pronikání nepřátel našeho lidovědemokratického zřízení ze sousedních států na naše území, zabrániti útěku sabotérům, špionům, diverzantům a škůdcům našeho zřízení a národního hospodářství před spravedlností do sousedních států, zabrániti všem ostatním ilegálním přechodům státních hranic, stíhati a zneškodňovati osoby, které působí škodu našemu státu pašováním zboží, valut apod. ...“.

⁴³ AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 66. Při projednávání prozatímních směrnic pro výkon služby pohraničních stanic VB a poříčních oddílů VB na Dunaji bylo kolegiem MNB uloženo velitelům VB projednání případného převzetí pohraničních stanic Velitelstvím Pohraniční stráže. Velitel PS se k tomu ale stavěl negativně a odvolával se na nedostatečné stavy. Velitelství VB se chtělo tedy zbavit alespoň úseku hranic v prostoru Chomutov – Litvínov, příp. celé hranice s NDR a úseku na Dunaji. Avšak ani to se mu zatím nepodařilo prosadit.

⁴⁴ Ve všech zprávách a hlášeních o stavu reorganizace Veřejné bezpečnosti je kladen důraz na sovětské zkušenosti s organizací milice.

⁴⁵ Změnou politické a společenské situace, která se odrazila mimo jiné přijetím nového trestního zákona v r. 1950 (č. 87/1950 Sb.), který „uzákonil“ hledání tzv. třídních nepřátel, došlo k nárůstu „kriminálních případů“ – rozkrádání národního majetku, černý obchod, padělání potravinových lístků apod. Také situace v zemědělství a skutečné či vykonstruované delikty v zásobování přispěly k většímu počtu případů trestné činnosti, jež řešila kriminální služba. – AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 66.

č. 87/1950 Sb. o trestním řízení soudním (trestní řád), sloučení funkcí státních žalobců a vyšetřujících soudců v jeden aparát prokuratury. Prokuratura byla vyčleněná z resortu Ministerstva spravedlnosti a stala se samostatným orgánem činným v trestním řízení, podle zákona měla dohlížet nad dodržováním zákonnosti. Orgány národní bezpečnosti konaly teď tzv. „*vyhledávání o trestných činech*“, kdežto „*vyšetřování*“ měl na starosti prokurátor.

Dosud bylo oznámení týkající se přečinu nebo zločinu předáváno příslušnými orgány NB státnímu zástupci nebo vyšetřujícímu soudci, kteří fungovali u tehdejších soudů první stolice (krajských soudů), státní zástupce pak i u soudů vyšších. Funkce státního zástupce spočívala mimo jiné v tom, že navrhoval vyšetřujícímu soudci zavedení tzv. přípravného vyšetřování. Mohl také navrhnout provedení jednotlivých vyšetřovacích úkonů v konkrétní věci. Sám je ale provádět nemohl, směl se však některých zúčastnit (ohledání, domovní prohlídka apod., nesměl ale být u výslechu). Vyšetřující soudce zahajoval a vykonával přípravné vyšetřování sám. Po skončení přípravného vyšetřování poslal vyšetřující soudce spisy státnímu zástupci. Ten pak byl povinen vypracovat (do osmi dnů!) obžalovací spis nebo vrátit spisy s prohlášením, že není důvod k dalšímu soudnímu stíhání. V takovém případě vyšetřující soudce přípravné řízení zastavil, jinak předložil obžalovací spis soudu I. stolice. Ovšem i v době existence vyšetřujících soudců prováděla velkou část vyšetřování kriminální služba či jiné orgány SNB.

Změnou proti dřívějšímu trestnímu řádu tedy bylo právo prokurátora nařídít orgánům SNB provedení jednotlivých vyšetřovacích úkonů, které dříve mohl na dožádání vyšetřujícího soudce provádět pouze soud. Postupem doby se toto oprávnění začalo uplatňovat tak, že kriminální služba konala z podnětu prokurátora všechny vyšetřovací úkony (kriminalistické) v přípravném řízení a prokurátoři se drželi ryze procesních aktů (vydání příkazu k osobní či domovní prohlídce, vzetí do vazby apod.). Sjednocení dosavadní vyšetřovací praxe pak měly zajistit předpisy – výnos velitele VB z 9. 8. 1950⁴⁶ o spolupráci orgánů SNB s prokurátory a rozkaz MNB č. 37 z 12. 12. 1951⁴⁷ o postupu při zatýkání, vazbách a vyšetřování, které se snažily zavést do vyšetřování byť pouze administrativní „pořádek“. Plnění úkolů kriminální služby si vyžádalo také organizační zajištění některých administrativně-technických úkonů. Pracovalo se na nových evidenčních systémech, na vybudování ústřední daktyloskopické registrace i pyrotechnické služby.

⁴⁶ AMV Kanice, f. J 1, Inventář KS SNB České Budějovice, s. 9, a nezpracované studijní materiály.

⁴⁷ Tamtéž.

Rovněž organizace dopravní služby se díky postupnému rozvoji motorismu v průběhu sledovaných let musela změnit. Od roku 1945 do roku 1953 spadala dopravní agenda do působnosti Ministerstva dopravy. Ani zákon č. 286/1948 Sb. o národní bezpečnosti nepovažoval péči o bezpečnost silničního provozu za zvláštní úkol a zařadil ji pod všeobecný veřejný pořádek. Bezpečnost v silniční dopravě ve smyslu dohledu nad komunikacemi byla svěřena podle vládního nařízení č. 301/1948 Sb. o bezpečnostních referátech krajským národním výborům. Sbor národní bezpečnosti se zabýval v podstatě jen všeobecným dozorem nad dodržováním norem upravujících vztahy v silniční dopravě, které pocházely ještě z předválečného období. Tyto základní předpisy byly zrušeny až vydáním zákona č. 56/1956 Sb. o provozu na veřejných silnicích, který do určité míry unifikoval tzv. dopravní silniční právo. Sboru národní bezpečnosti připadl přímý dozor nad silničním provozem kontrolou chování účastníků dopravy, kontrolou řidičských oprávnění a dokladů k vozidlům i jejich technického stavu. Přímý dozor byl uplatňován v systému stanic SNB a stanic silniční kontroly. Mimo jiné zákon zrušil i tehdejší živnostenské koncese k provozování soukromých autoškol a zavedl ve výcviku řidičů monopol Dobrovolného svazu lidového motorismu (později Svazarm). Pokud jde o řidiče a zvláště o uchazeče o řidičský průkaz svěřil zákon Ministerstvu vnitra i prověřování jejich spolehlivosti. Kromě toho příslušníci dopravních oddělení předkládali okresnímu národnímu výboru návrhy na trvalé nebo dočasné odnětí řidičského oprávnění. Později řešil Sbor i schopnost a způsobilost řidičů. V praxi tedy šlo o účast příslušníků SNB (pouze při krajských velitelstvích NB) na zkouškách zatím jen z pravidel silničního provozu (řidičské průkazy vydávali v této době pouze zkušební komisaři KNV). Jejich rozhodnutí bylo pro zkušební komisaře závazné. Dopravní oddělení pak ještě vyšetřovala dopravní nehody příslušníků ozbrojených sil, nehody se smrtelnými následky, dopravní katastrofy a nehody hromadných dopravních prostředků a zpracovávala statistiku dopravních nehod z podkladů ONV. Rozsah jejích úkolů zůstal prakticky nezměněn až do roku 1953. V roce 1951 vydal na základě vládního nařízení č. 11/1951 Sb. ministr národní bezpečnosti vyhláškou č. 327/1951 Sb. pravidla silničního provozu a Ministerstvo dopravy vyhláškou č. 328/1951 Sb. podmínky pro technickou způsobilost vozidel.

V roce 1951 byla dokončena nová organizace oboru dopravní bezpečnosti. Jak vyplývá z výše uvedené struktury, byla u krajských velitelství národní bezpečnosti zřízena dopravní oddělení, která se dále dělila na 1) skupinu pro řízení uličního provozu, 2) skupinu pro výkon silniční kontroly a 3) skupinu pro dozor řidičů a výchovu občanů k dopravní kázní.

Obdobně byla organizována i dopravní oddělení u okresních velitelství národní bezpečnosti, avšak byla zřízena jen tam, kde to dopravní, hospodářská a v neposlední řadě i politická situace vyžadovala. Proto jedno dopravní oddělení okresního velitelství národní bezpečnosti pracovalo pro dvě až čtyři OV NB. K dopravnímu oddělení byli zařazeni ještě tzv. stíhači. Vždy v dopravním oddělení OV NB existovala skupina silniční kontroly, ostatní skupiny byly zřizovány opět jen podle potřeby. U těch OV NB, kde nebylo dopravní oddělení, byl vždy jeden příslušník z oddělení venkovní služby pověřen záležitostmi bezpečnosti silničního provozu. Také tento obor Veřejné bezpečnosti se potýkal s nedostatečným počtem příslušníků i zanedbaným materiálně-technickým vybavením.⁴⁸

Stejně tak i nová oddělení průkazů zápolila se svými úkoly. V letech 1949–1953 přechází postupně z různých resortů státní správy (zejména z národních výborů) do působnosti Veřejné bezpečnosti řada správních agend, které se ve větší či menší míře dotýkaly vnitřní bezpečnosti i obranyschopnosti státu. Jelikož k převodu agend docházelo v průběhu několika let a jejich místo v systému Veřejné bezpečnosti nebylo vůbec jednoznačné, měnilo se několikrát i jejich organizační začlenění. Naproti tomu vlastní náplň jednotlivých agend se ve složce veřejné bezpečnosti změnila jen nepodstatně. V roce 1945 byl obnoven režim vydávání dokladů totožnosti podle vládního nařízení č. 48 z r. 1919. Podstatná změna nastala až v roce 1948, kdy byla zákonem č. 198/1948 Sb. zavedena na území ČSR pro občany starší 15 let všeobecná povinnost mít občanský průkaz. Podle zákona č. 198/1948 Sb. byly vydáváním občanských průkazů pověřeny příslušné národní výbory. Jim však asistovaly orgány SNB, které občany k vydávání občanských průkazů předvolávaly, snímaly otisky palce do průkazu a hotový OP občanů předávaly a naopak neplatné průkazy totožnosti odebíraly. V Praze vydávaly a vyplňovaly občanské průkazy v plném rozsahu orgány Sboru. Evidence totožnosti obyvatelstva však nebyla pro potřeby národní bezpečnosti dostatečná, takže při zřízení Ministerstva národní bezpečnosti roce 1950 bylo rozhodnuto převést celou agendu občanských průkazů do působnosti Veřejné bezpečnosti. V roce 1951 se musela nově vzniklá oddělení průkazů vypořádat s akcí občanských průkazů a s uspořádáním evidencí OP i za dobu, kdy občanské průkazy vydávaly národní výbory. Byl předložen návrh na nový OP a v roce 1952 pak Sekretariát ÚV KSČ rozhodl o vydání nových občanských průkazů s tím, že celá akce skončí do roku 1960. Nový vzor OP byl pak zaveden na základě vládního nařízení č.

⁴⁸ Tamtéž. Vzhledem k neutěšenému stavu bezpečnosti silničního provozu navrhoval velitel VB, aby ministři národní bezpečnosti, vnitra a dopravy společně zmocnili příslušná velitelství národní bezpečnosti (místo ONV) k odnímání řidičských průkazů hned po spáchání přestupku na dobu nepřesahující šest měsíců, čímž by se zvýšil výchovný účinek trestu a odstranily se průtahy v úřadování ONV.

61/1953 Sb. a vyhlášky MNB č. 240/1953 Sb. Do kompetence Veřejné bezpečnosti patřila od roku 1950 také agenda hlášení a evidence pobytu obyvatelstva, která byla původně (po zavedení všeobecné ohlašovací povinnosti zákonem č.52/1949 Sb.) vedena národními výbory. Výkonné orgány Sboru i v tomto případě s národními výbory pouze spolupracovaly. Kontrolovaly sice dodržování ohlašovacího režimu a postihovaly zjištěné přestupky, ale na evidence vliv neměly, což se změnilo právě převzetím celé agendy. Již v roce 1952 byly zavedeny jednotné okresní a ústřední evidence (v Praze, Brně a Bratislavě) pobytu občanů starších 15 let, které se staly během času účinným nástrojem bezpečnostních orgánů.

Oddělení průkazů zpracovávala také agendu povolování držení zbraní, střeliva a výbušnin, kterou získala již v roce 1949 od bezpečnostních referátů okresních národních výborů, kde však povolování prováděl vyčleněný příslušník Sboru. V roce 1954, kdy byla tato agenda začleněna do povolovacího odboru, tvořila její náplň nejen administrativní stránka, ale i operativa (pátrání po ilegálně držných zbraních). Do kompetence oddělení průkazů patřilo po roce 1951 na základě zákona č. 69/1951 Sb. o ochraně státních hranic i vydávání propustek do hraničního pásma a malý pohraniční styk. Až do roku 1964 byl rozsah této agendy poměrně široký, neboť hraniční pásmo bylo stanoveno na rozsáhlém území s velkým počtem osídlených obcí. Pak bylo hraniční pásmo redukováno, postupem doby obyvatelstvo z velké části vystěhováno, takže se agenda propustek stala jen nepatrnou částí správní služby VB. Jen pro zajímavost – záležitosti pasové patřily podle vládního nařízení č. 125/1951 Sb. zatím do působnosti Ministerstva zahraničních věcí. Pro další období dostala oddělení průkazů za úkol uspořádat a vytežit ústřední evidenci OP a připravit vydání nových OP, provést vystěhování osob ze zakázaného pásma, zavést nový režim ve vydávání zbrojních průkazů a zlikvidovat nevyhovující skladiště výbušnin, vybudovat řádnou evidenci cizinců a usměrnit povolování pohybu a pobytu cizinců.

V podstatě se dá říci, že Veřejná bezpečnost se v této době potýkala s organizačním experimentem vyhotoveným podle sovětského vzoru, s nejednotností v administrativě a jejím neúměrným nárůstem, improvizací a nízkou kvalitou bezpečnostní služby, nedostatečným a neustále se snižujícím počtem příslušníků ve složce Veřejné bezpečnosti,⁴⁹ nepřehledným

⁴⁹ AMV Kanice, f. H 1-4, i. č. 139: K 1. 6. 1950 bylo ve složce VB 26 114 příslušníků, k 31. 12. 1951 už jen 25 777, z toho důstojníků bylo ke stejným datům 903 a 776, ve výkonu bylo zařazeno také ke stejným datům 22 421 a 21 848 příslušníků a v kancelářích jich pracovalo 3 693 a 3 929. – AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 337: V roce 1951 bylo propuštěno 1 248 příslušníků, do penze odešlo 852 příslušníků a převedeno na jiné pracoviště bylo 222 příslušníků. Ve stejné době přijali 784 nových adeptů. – Tuto statistiku uvádím jen pro představu. Jako v celé bezpečnosti tak i v její veřejněbezpečnostní složce docházelo k deformacím ve statistickém vykazování. Požadavek na co největší výslednost práce vedl k tomu, že statistické výkazy byly podle potřeby různě upravovány od okresů až po ústředí, takže jsou pro naše potřeby vlastně znehodnocené.

hospodařením, problémy s výstrojí a výzbrojí, zaostalým materiálním vybavením a v neposlední řadě s tzv. kádrovou přestavbou spojenou s nedostatkem nových, náležitě „*vychovaných a poučených*“ velitelů (na Velitelství Veřejné bezpečnosti se např. během necelých dvou let čtyřikrát změnil velitel⁵⁰) i řadových příslušníků.⁵¹ Všeobecně platila zásada, že příslušníku SNB stačí pro výkon služby dostatečná politická vospělost.⁵² Často byla kritizována nevraživost jedné složky národní bezpečnosti vůči druhé a všech proti armádě. Pro ilustraci zde uvádím početní stavy MNB, s rizikem uvedeným v předchozích poznámkách.⁵³

MNB

Ministr a sekretariát	10
Náměstci a sekretariáty	14
Politické oddělení MNB	76
Velitelství StB	779
Velitelství VZS	270
Velitelství PS	314
Velitelství VB	332
Odbory: kádrový	162
O	16
Z	neuveдено
E	161
V	55
S	20
H	179
LM	17
Sekretariát MNB	68
Kontrolní oddělení MNB	10
CELKEM	2 483

KRAJSKÉ A PODŘÍZENÉ ÚTVARY

Krajská velitelství StB	7 264
Krajská velitelství NB	25 445
Příslušníci PS z povolání (mimo V PS)	2 877
Příslušníci odvelení do škol	88
CELKEM	35 674

POMOCNÉ ÚTVARY A SLOŽKY PODLÉHAJÍCÍ PŘÍMO MNB

Bezpečnostní letka	36
Velitelství škol	71
Ubytovací a údržbářská četa (správci, uklízečky, správy budov, řemeslníci)	226
Dílny a sklady	209
Spojovací útvar	121
Automobilní četa	177
Technický ústav MNB	96
Archivní a studijní ústav MNB	93
Tiskárna MNB	30
CELKEM	1 059

ZVLÁŠTNÍ ÚTVARY

HRAD	720
JASAN	1 133
JAVOR	289
JÁNOŠÍK	161
JIZERA	2 867
StB útvar MODŘÍN	446
CELKEM	5 616

REKAPITULACE:

Ministerstvo národní bezpečnosti	2 483
Zvláštní útvary	5 616
Pomocné útvary	1 059
Krajské a podřízené útvary	35 674
CELKEM	44 832

Základní zákon č. 286/1948 Sb. o národní bezpečnosti, který vlastně opravňoval bezpečnostní orgány k činnosti, samozřejmě po všech změnách v organizaci národní bezpečnosti již nevyhovoval. Už od roku 1951 se připravoval zákon nový, kde by byly zahrnuty nové skutečnosti, zejména vznik nového ministerstva a s tím související přerozdělení

⁵⁰ Tito velitelé se měli údajně zdiskreditovat ve veřejnosti i mezi příslušníky Sboru řadou závažných poklesků – pitím, výtržnostmi, zneužíváním podřízených příslušnic SNB. – Tamtéž.

⁵¹ AMV Kanice, nezpracovaný školící materiál. – Nutným politickým a morálním profilem příslušníka VB „*hodného důvěry, péče a podpory pracujícího lidu*“ byla „*bezmezná oddanost straně a vládě, politická uvědomělost, organizovanost, vychovanost, revoluční bdělost, odhodlání k osobnímu hrdinství a sebeobětování, přísné zachovávání socialistické zákonnosti, slušné, taktní a pozorné chování k občanům, dokonalá znalost práv a povinností a vzorná osobní ukázněnost*“.

⁵² V jedné zprávě MNB se při hodnocení situace uvádí, že od června 1951 je na základě rozkazu prováděna bojová příprava ve VB; a tedy bylo se všemi příslušníky VB uskutečněno systematické politické školení 1 hodinu týdně, při kterém byla probírána usnesení strany a vlády, stati marxismu-leninismu, přičemž bylo dosaženo dobrých výsledků. – AMV Kanice, f. H 1-4, i. č. 222.

⁵³ AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 337.

úkolů národní bezpečnosti dříve plněné Ministerstvem vnitra, Sborem národní bezpečnosti a bezpečnostními referáty národních výborů. Do starého zákona o národní bezpečnosti nezapadaly také nově vydané zákony související s personálními (kádrovými) otázkami příslušníků ozbrojených sborů – zákon č. 85/1950 Sb. o kázeňském právu a zákon č. 281/1949 Sb. o překládání veřejných zaměstnanců do výslužby -, které některá ustanovení dosud platného zákona změnily. Po vydání zákona o ochraně státních hranic se také jinak upravil poměr příslušníků SNB a PS k armádě. Bylo tedy třeba stanovit „*nové principy..., kterými se vyjádří přestavba lidově demokratického bezpečnostního aparátu podle vzoru z SSSR, a to zejména pokud jde o náplň úkolů dosavadní VB, součinnosti s pracujícím lidem a nového poměru k národním výborům. ...Nový zákon je naléhavý proto, že dnes již málokdo dovede rozpoznat, co ze starého zákona dosud platí a co je zrušeno, dále proto, že připravujeme řadu podrobnějších předpisů pro SNB (řád vnitřní služby) a tyto je těžko možno správně postavit, když není nový zákon, a konečně i proto, že Ministerstvo vnitra dokončuje práce na základním zákoně o národních výborech a MNO pracuje na novém branném zákoně a po jejich vydání rozpor mezi dosavadním zákonem o NB a skutečností bude ještě hlubší*“.⁵⁴ Podkladem k vypracování zásad nového zákona byly dosavadní zkušenosti a práce sovětského profesora Studěnikina *Administrativní právo*.⁵⁵ Zřejmě nemá význam návrhy nového zákona zatím v této stati rozebírat, protože odpovědní funkcionáři (kromě sovětského poradce se na jeho zpracování měla podílet komise složená ze zástupců složek MNB, krajský velitel NB Praha a krajský velitel StB Liberec⁵⁶) nepracovali dost intenzivně, takže nový bezpečnostní zákon, který měl nahradit zákon starý, vyšel až v roce 1965! Nelze si však nevšimnout, že jednou z navrhovaných změn bylo přejmenování Veřejné bezpečnosti dle sovětského vzoru, jak jinak než na milici⁵⁷ (stejně tak se o milici mluvilo ještě i v prvních návrzích na sjednocení krajských a okresních velitelství NB a StB pod jednoho náčelníka).

Systém organizace Ministerstva národní bezpečnosti sledoval především konsekventní sjednocení a centralizaci činnosti československých bezpečnostních orgánů. Ještě než se stačil zaběhnout, byl kritizován jako nevyhovující, nejen pro svou těžkopádnost. Proto již v roce 1952 došlo k dalším reorganizacím. Rok 1952 začal nástupem nového ministra K. Bacílka.

⁵⁴ AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 57 (materiál pro schůzi kolegia MNB dne 13. 10. 1951).

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁷ Tamtéž : Ministerstvu národní bezpečnosti měla být podřízena a) Státní bezpečnost, b) milice, c) Pohraniční stráž, d) ochranné útvary (dosavadní zvláštní útvary). – Materiál obsahuje i definici milice: „*Milice je nový název pro orgány veřejné bezpečnosti a odpovídá názvu užívanému pro tuto složku v SSSR a ostatních lid. dem. republikách. Náš název veřejná bezpečnost je nevhodný, neobsažný [sic!] a působí potíže pro odlišení obsahu úkolů, které dělá VB, a dalších úkolů milice při plnění veřejného pořádku.*“

Ten k 10. březnu zrušil podle pokynů Politického sekretariátu ÚV KSČ⁵⁸ tzv. bezpečnostní pětky v krajích a bezpečnostní trojky na okresech a zavedl krajské a okresní bezpečnostní porady. Podle názoru politického sekretariátu strany už tento systém stranického dohledu nad národní bezpečností v krajích a okresech nevyhovoval, neboť tímto způsobem docházelo často k zasahování do kompetence jednotlivých bezpečnostních složek a k podlamování jejich iniciativy a autority. Bezpečnostní porady měl pro příště svolávat v kraji i v okrese vedoucí tajemník komunistické strany a v kraji se jich měli účastnit vedoucí tajemník KV KSČ, předseda KV KSČ nebo jiný člen předsednictva výboru, předseda KNV a krajský velitel NB. V okrese to bylo analogicky stejné. Složení těchto porad bylo téměř identické, avšak rozdíl nastal v kompetencích. Bezpečnostní porada neměla žádnou rozhodující pravomoc ke krajským a okresním výborům strany, ani neřídila práci jednotlivých bezpečnostních složek a orgánů státní správy, nemohla je nahrazovat ani opomíjet. Posuzovala pouze závažnější případy a doporučovala veliteli národní bezpečnosti své stanovisko. Nesouhlasil-li vedoucí tajemník KSČ nebo velitel NB s doporučením porady, měl žádat o rozhodnutí svůj nadřízený orgán.⁵⁹

Po zavedení vojskové ochrany státních hranic (Pohraniční stráž) bylo přistoupeno ke stejnému systému v ochraně československé ekonomiky (ekonomické problémy se začaly v první pětiletce komunistům vymykat) vytvořením Vnitřní stráže MNB⁶⁰. Další složka Ministerstva národní bezpečnosti byla zřízena 2. května 1952 (její instalaci potvrdila vláda až 10. 6. 1952) ke střežení některých zvláště důležitých průmyslových, dopravních a energetických podniků, závodů a objektů. Postupně probíhala příprava velitelských „kádru“ a výcvik vojáků a poddůstojníků základní služby, takže od února mohla Vnitřní stráž po etapách zaujmout určenou sestavu svých praporů, rot a od roku 1954 brigád, zahájit vojskové střežení stanovených objektů a podílet se na zabezpečování i některých státně bezpečnostních úkolů. Pro velení vojskům byla zřízena 1. května 1952 Hlavní správa Pohraniční a Vnitřní stráže. Současně byly budovány týlové orgány vojsk a další složky zabezpečující jejich činnost.⁶¹

Další zatím jen dílčí reorganizace přišla na řadu 2. května 1952,⁶² kdy byly zrušeny politické sekretariáty Ministerstva národní bezpečnosti a při krajských velitelstvích NB a StB a nahradily je – Politická správa u Hlavní správy VB a Hlavní správy Pohraniční a Vnitřní stráže (správy vznikly až za necelý měsíc) a politická oddělení u Správy ochrany prezidenta

⁵⁸ AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 416.

⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁰ *Historie MV A SNB*, s. 37.

⁶¹ *Přehled dějin SNB*, s. 82.

⁶² TR MNB č. 68/1952. – AMV Praha, f. A 6/3, i. č. 165.

ČSR, Správy ochrany vládních a stranických činitelů, Správy vojenské kontrarozvědky, Správy národní bezpečnosti v Jáchymově a u krajských správ VB. U náčelníků okresních oddělení VB, učilišť a výcvikových středisek byly instalováni zástupci náčelníků pro věci politické. Všichni se pak měli řídit směrnicemi předsednictva ÚV KSČ o politické práci v národní bezpečnosti a armádě. V rozkaze náměstka MNB pro věci politické č. 2/1952⁶³ vyšly instrukce k organizaci, řízení a provádění politické práce ve VB. Politická správa HS VB měla pečovat pod vedením náčelníka politické správy o veškerou politickou, výchovnou a masovou práci ve VB a organizovat, řídit a usměrňovat činnost podřízených politických oddělení. Politická oddělení u krajských správ VB vedl zástupce náčelníka KS VB pro věci politické, který byl služebně podřízen náčelníku KS VB a současně za svou činnost odpovídal náčelníku Politické správy HS VB. Zástupci náčelníků okresních oddělení VB (a dalších uvedených útvarů) pro věci politické měli stejnou náplň práce a analogické postavení. Velmi brzy, ani ne po ročním působení Politické správy HS VB, byly výsledky její práce velmi kritizovány, a to zejména malá péče o politickou vyspělost a výchovu příslušníků, nedostatečná spolupráce s kádrovou správou MNB, nedůsledná kontrola kázně apod. Aktivita politické správy byla soustředěna totiž především na kulturní činnost (soutěže tvořivosti, vystoupení uměleckých souborů, přednášky, zájezdy, hromadné návštěvy divadel, nástěnné noviny apod.) a masovou práci s veřejností. Tato byla prováděna hlavně v rámci kampaně „*Za zvýšení bdělosti a ostráživosti pracujících a za upevnění svazku SNB s lidem*“, která měla seznámit veřejnost „*s prací a posláním národní bezpečnosti*.“ Další propagační kampaní byla akce ke zvýšení kázně v dopravě s využitím výstavek, hudebních estrád (!), filmů atd., ovšem v nevhodnou dobu, v období žní, prázdnin a dovolených.⁶⁴ Takových i daleko závažnějších nedomyšleností odpovědných funkcionářů v centrálních orgánech ministerstva i jednotlivých složek se však v průběhu doby vyskytlo nespočet. Dá se předběžně říci, že žádná důležitá reforma nebyla kvalitně a do důsledků uvážena, takže reorganizace systému národní bezpečnosti byla téměř permanentní.

Změněné názvy součástí Ministerstva národní bezpečnosti napovídají, že vzápětí, 27. června 1952, dochází k dalším úpravám MNB. Tajný rozkaz MNB č. 82/1952⁶⁵ zrušil jednotlivá velitelství a zavedl systém správ a odborů. U funkčních útvarů vznikla:⁶⁶

- kádrová správa MNB (z kádrového a školského odboru)

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ AMV Kanice, f. H 1-4, i. č. 222.

⁶⁵ *Historie MV a SNB*, s. 37.

⁶⁶ AMV Praha, f. A 6/3, i. č. 180 – změny názvů součástí MNB vyšly v TR MNB č. 83 dne 27. června 1952.

- hospodářská správa (z odboru H)
- zdravotní správa
- odbor operativní evidence (z odboru E)
- odbor vězeňský (z odboru V)
- odbor spojovací (z odboru S)

Názvy ostatních útvarů MNB zůstaly nezměněny nebo byly zrušeny.

Výkonné útvary byly přejmenovány na:

- Hlavní správu Státní bezpečnosti (z Velitelství StB)
- Hlavní správu Veřejné bezpečnosti (z Velitelství VB)
- krajské správy Státní bezpečnosti (z KV StB)
- krajské správy Veřejné bezpečnosti (z KV NB)
- okresní oddělení Státní bezpečnosti (z O StB)
- referát pasové kontroly (z OPK)
- okresní oddělení Veřejné bezpečnosti(z OV NB)
- venkovní oddělení Veřejné bezpečnosti (ze stanic SNB)
- Správa národní bezpečnosti Jáchymov (z Velitelství NB Jáchymov)

Samozřejmě k MNB patřila nově vzniklá Správa Pohraniční a Vnitřní stráže, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky a městská oddělení VB (pouze v Plzni a Ostravě). Obvodní velitelství v Praze se nyní nazývala okresní oddělení veřejné bezpečnosti Praha 1–16.

Také na Hlavní správě VB došlo k organizačním úpravám. 1. března 1952 byl nově jmenován do funkce velitele VB a poté náčelníka Hlavní správy Veřejné bezpečnosti plk. Jan Janulík. Ten byl řízen ministrem NB prostřednictvím jeho náměstka pro VB (nyní plk. Kotal). Nový náčelník zrušil organizační členění HS VB na sektory a zavedl opět odbory. Na okresních odděleních VB byla jednotlivá oddělení přejmenována na referáty. Hlavní správa VB se tak členila na:⁶⁷

- ⇒ sekretariát
- ⇒ dozorčí službu
- ⇒ samostatné oddělení organizační, mobilizační a CO
- ⇒ politickou správu

⁶⁷ AMV Kanice, f, H-1, Inventář HS VB Praha, s. 4. – Zde je uveden odbor venkovní služby jako I. a odbor kriminální služby jako II., v dalších materiálech HS VB se však vyskytuje výhradně výše uvedené očíslování těchto odborů.

- ⇒ kriminální institut
- ⇒ I. odbor kriminální služby
- ⇒ II. odbor venkovní služby
- ⇒ III. odbor průkazů
- ⇒ IV. odbor dopravní služby
- ⇒ V. odbor hospodářsko-finanční
- ⇒ zdravotní odbor
- ⇒ podřízené hospodářské útvary

(Organizační schéma HS VB, krajských správ VB a okresních oddělení VB je znázorněno v přílohách č. 2 a 3.⁶⁸)

K podpoře práce Veřejné bezpečnosti a k jejímu „přiblížení se pracujícím lidu“ byla nařízením Ministerstva národní bezpečnosti⁶⁹ vytvořena 15. července 1952 Pomocná stráž Veřejné bezpečnosti. Úkolem Pomocné stráže VB bylo poskytování pomoci orgánům VB při výkonu jejich služby a účast v boji proti narušování pravidel občanského soužití, proti rozkrádání národního majetku a dalším jevům ohrožujícím veřejný pořádek. Členové pomocné stráže VB měli plnit tuto veřejnou funkci dobrovolně, bezplatně a zásadně ve svém volném čase. Za organizování pomocných stráží VB odpovídali náčelníci krajských správ VB a okresních oddělení VB. Soustavné řízení činnosti pomocných stráží VB prováděl v každém příslušném objektu svého obvodu u okresních oddělení VB náčelník referátu vnější služby, náčelník obvodního oddělení VB a okrskoví zmocněnci VB. Pomocné stráže VB byly zřizovány pouze na venkově a tam, kde sídlily jednotná zemědělská družstva, státní statky a strojní traktorové stanice. Při plnění svých služebních povinností museli být pomocníci VB označeni modrou páskou a mít u sebe průkaz.⁷⁰ Ve městech vykonávaly podobnou dobrovolnou činnost závodní stráže.

Podstatné změny se dočkalo vězeňství, když tajným rozkazem MNB z 18. července 1952 byl úsek vězeňství a příslušníci Sboru vězeňské stráže převedeni z působnosti Ministerstva spravedlnosti do kompetence Ministerstva národní bezpečnosti. Zde pak byla 20. srpna 1952 tajným rozkazem MNB zřízena Správa nápravných zařízení MNB a k 15. září 1952 začala fungovat její krajská oddělení.⁷¹

⁶⁸ AMV Kanice, f. H 1–4, i. č. 756.

⁶⁹ Sbírka zákonů a nařízení č. 31/1952.

⁷⁰ Rozkaz MNB, č. 22 z 16. 7. 1952, s. 97–104, Instrukce o organizování a praktickém použití Pomocné stráže VB na venkově orgány MNB – Veřejné bezpečnosti.

⁷¹ *Historie MV a SNB*, s. 38, a TR MNB č. 95 z 18. 7. 1952, TR MNB č. 126 z 11. 9. 1952.

Další kosmetická úprava se odehrála 16. srpna 1952, kdy byly dosavadní samostatná Správa ochrany prezidenta republiky a Správa ochrany vládních a stranických činitelů sloučeny do Hlavní správy ochrany MNB.⁷²

Odpovědní straničtí funkcionáři a vedení Ministerstva národní bezpečnosti se rozhodli, kromě neustálých úprav organizační struktury národní bezpečnosti, posílit upadající renomé bezpečnostních složek i takovým vnějším atributem, jako byl stejnokroj. Rozkazem ministra národní bezpečnosti č. 136 byl od 25. listopadu 1952 zaveden nový stejnokroj Veřejné bezpečnosti, Vnitřní stráž, Dunajské pohraniční stráž⁷³ a byly provedeny změny u stejnokroje Státní bezpečnosti a Ministerstva národní bezpečnosti.⁷⁴

Reformy pokračovaly i v dalším roce. Důležitá změna nastala v dopravní službě Veřejné bezpečnosti. Rok 1953 se stal dokonce mezníkem ve vývoji této speciální služby. Již v září předešlého roku bylo uloženo ministru národní bezpečnosti převzít do konce roku od Ministerstva dopravy větší část agend týkajících se silničního provozu a zřídit k výkonu dopravněbezpečnostní služby dopravní inspektoráty (DI). Uskutečnění tohoto úkolu se ale muselo odložit, neboť se zdržely přípravné a legislativní práce pozdním dodáním sovětských předpisů, a tedy těch „správných“ informací. Nakonec byly dopravní inspektoráty vládním nařízením č. 54/1953 Sb. zřízeny ke konci března 1953, 1. dubna měly převzít novou agendu až dosud náležející do působnosti jiných orgánů státní správy, zejména národních výborů, a od 1. července měly začít uplatňovat nové předpisy.⁷⁵ Dopravní inspektoráty byly vybudovány ve všech okresech a krajích, hlavní dopravní inspektorát byl zřízen u Hlavní správy VB v Praze. K provedení vládního nařízení vydal ministr národní bezpečnosti 30. června 1953 vyhlášku č. 196/1953 Ú.l. obsahující úkoly nových útvarů, pravidla silničního provozu, ustanovení o způsobilosti řidičů a vozidel v provozu na silnicích a zvláštní ustanovení o trestání dopravních přestupků. Kompetence a úkoly Veřejné bezpečnosti v této oblasti se tedy nebyvale rozrostly. Veřejná bezpečnost řídila provoz na silnicích, dohlížela na výcvik a školení řidičů a řidičů trolejbusů a tramvají, rozhodovala o odborné způsobilosti učitelů autoškol a vydávala jim průkazy, řídila výchovu ostatních účastníků silničního provozu, dohlížela na konstrukci a

⁷² TR MNB č. 115 z 16. 8. 1952.

⁷³ TR MNB č. 101 z 29. 7. 1952 – do sestavy Pohraniční stráž byl začleněn Dunajský poříční oddíl Veřejné bezpečnosti 29. 7. 1952.

⁷⁴ R MNB č. 32 z 25. 11. 1952 – nový stejnokroj SNB měl modrou barvu a vojenský střih, ke služebnímu stejnokroji patřily jezdecké kalhoty a vysoké boty, k vycházkovému dlouhé kalhoty, které měly ve švu na vnější straně lemovku višňové barvy, tatáž byla všita na rukávy vycházkové blůzy, čepice – brigádýrka byla modrá s černým podbradníkem, okolek a lemovka měly višňovou barvu, knoflíky byly zlaté s pěticípou hvězdou (místo zkřížených mečů), boty černé, nový odznak na čepici byl ve tvaru pěticípé rudé hvězdy se zlatým lemováním a se stříbrným lvem malého státního znaku.

⁷⁵ AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 443.

technický stav vozidel a vydávala příslušné průkazy, vedla evidenci řidičů a motorových vozidel, měla spolupracovat s národními výbory a Státní pojišťovnou. Významná byla také změna kompetencí ve stíhání a trestání dopravních přestupků, které dosud příslušely národním výborům a teď byly svěřeny dopravním inspektorátům VB s poměrně vysokou trestní pravomocí. Pro stíhání závažných přestupků se zřídily u okresních oddělení VB trestní komise dopravních inspektorátů, které mohly ukládat pokuty nebo dočasně či trvale odebrat řidičské průkazy. Vedle toho bylo možné odejmout řidičský průkaz i tzv. administrativní cestou. V dozoru nad silničním provozem byly tedy zrušeny dopravní oddíly u okresních oddělení VB, které nahradili u krajských dopravních inspektorátů vedení motocyklisté, tzv. „stíhači“, s působností v rámci celého kraje. V souvislosti s touto reorganizací dochází k přesunu působnosti i na dalších úsecích činnosti Veřejné bezpečnosti. K vyšetřování dopravních nehod se stávají věcně příslušné výhradně dopravní inspektoráty VB. U hlavního DI i okresních a krajských DI byli systemizováni vyšetřovatelé dopravních nehod (dosud řešené kriminální službou). Ke specializaci dochází současně i u prokuratur a justice. Na krajských soudech byla zřízena instituce dopravních senátů, u krajských prokuratur instituce dopravního prokurátora, který se zabýval stíháním vážnějších trestních činů v silničním provozu. Pro organizaci výkonu dopravních inspektorátů je charakteristický vysoký stupeň centralizace. Výkonem se např. zabýval i hlavní dopravní inspektorát, který byl nejen organizátorem dopravní služby a odvolací instancí, ale prováděl i zkoušky řidičů I. třídy. Současně bylo nutné plnit celou řadu celostátních úkolů. Byla zahájena výměna řidičských průkazů, došlo i na přeregistraci všech motorových vozidel (výměna státních poznávacích značek), byla založena evidence řidičů a prováděna všeobecná klasifikace motorových vozidel a přívěsů. Také krajský dopravní inspektorát působil jako řídicí článek i jako přímá exekutivní složka, a to především na úseku dozoru nad silničním provozem, při provádění prevence a v některých případech při vyšetřování dopravních nehod, při zkouškách řidičů a učitelů, při registraci autoškol a výcvikových zařízení, při schvalování technické způsobilosti jednotlivě sestavených vozidel a vozidel po podstatných změnách atd.⁷⁶ Dopravní služba byla jednou z mála činností Veřejné bezpečnosti, která po svém zformování⁷⁷ v roce 1953 fungovala bez větších zásahů⁷⁸ až do roku 1957.

⁷⁶ AMV Kanice, nezpracovaný studijní materiál.

⁷⁷ I když rozjezd DI také nebyl bez problémů, neboť měly zpoždění hlavně potřebné legislativní předpisy. Vládní usnesení o zřízení DI vyšlo až 7. dubna a vládní nařízení upravující předpisy silničního provozu a veškerou působnost DI, kterými se měly DI začít řídit od 1. 7. 1953, nebyly ještě v červnu k dispozici.

⁷⁸ V roce 1956 došlo k novelizaci vyhlášky č. 196/1953 Ú.l. vyhláškou MV č. 145/1956 Sb., která upravovala některé úkoly DI – pravidla silničního provozu, otázky výcviku, evidence vozidel a přívěsů a trestání dopravních přestupků. – AMV Kanice, f. H 1-4, i. č. 197.

Ještě než došlo k obrovskému zemětřesení v organizaci národní bezpečnosti, přechází na složku Veřejné bezpečnosti další role, a to v oblasti bezpečnosti železniční dopravy. Ochrana železnic se jevila jako naprosto nedostatečná, zastaralá a pro SNB nepřehledná.⁷⁹ Dosud bezpečnost silničního provozu zabezpečovalo Ministerstvo dopravy se svou ochrannou stráží, pátrací službou a vyšetřujícími úředníky ČSD. Z důvodů „účinnějšího“ zabezpečení bezpečnosti železnic, ale hlavně z hlediska ovládnutí železničních tratí, důležitých dopravních uzlů a železničních objektů ke kontrole pohybu osob a zboží, což ve funkcionářské dikci znamenalo úspěšné vyšetřování a zamezení dopravním nehodám, hospodářským trestným činům, zhárvství, krádežím národního majetku a přepravovaného zboží,⁸⁰ byly tajným rozkazem MNB zřízeny v rámci Veřejné bezpečnosti útvary VB na železnici⁸¹ – na Hlavní správě VB VII. odbor VB na železnici a jemu podřízené oblastní železniční odbory (bylo jich šest – v Praze, Plzni, Ústí n. L., Ostravě, Bratislavě a v Košicích) a 19 železničních oddělení VB. Organizace Veřejné bezpečnosti na železnici v podstatě opisovala strukturu organizace železniční dopravy.⁸²

V září 1953 dospěli odpovědní straničtí a vládní funkcionáři,⁸³ bezpochyby za sovětského souhlasu, k další, tentokrát dost podstatné, reorganizaci státní správy. Vládním nařízením č. 77/1953 Sb. ze dne 11. září 1953 o nové organizaci ministerstev a ústředních orgánů státní správy bylo sloučeno Ministerstvo vnitra a Ministerstvo národní bezpečnosti v Ministerstvo vnitra. Z Ministerstva vnitra byly vyčleněny některé agendy, které byly dosud v jeho kompetenci. Tajný rozkaz ministra vnitra č. 143 k „zániku“ MNB vyšel 1. října 1953.⁸⁴ Současně byla schválena také organizace nového Ministerstva vnitra.⁸⁵ Ministrem vnitra byl jmenován Rudolf Barák,⁸⁶ který vedl ministerstvo se svými čtyřmi náměstký. Odpovědnost za Veřejnou bezpečnost svěřil plk. Jindřichu Kotalovi. Ministr vnitra teď řídil pouze bezpečnostní aparát,⁸⁷ všeobecné řízení národních výborů přešlo přímo na vládu⁸⁸ a některé

⁷⁹ AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 83. SNB se podílel na bezpečnosti železnic pouze při vyšetřování závažných trestných činů spáchaných v souvislosti se železniční dopravou prostřednictvím kriminální služby (po celé ČSR bylo zapojeno pouze 9 kriminalistů). Sbor národní bezpečnosti pak nemohl „správně informovat straničké a vládní činitele o bezpečnostní situaci na ČSD a činit potřebná opatření“.

⁸⁰ AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 101 a i. č. 83.

⁸¹ TR MNB č. 68 z 24. 4. 1953 (viz *Historie MV a SNB*, s. 40).

⁸² Podrobnější organizaci Veřejné bezpečnosti na železnici přinese studie připravovaná kolegou Mgr. Radkem Kučerou zřejmě v příštím čísle Sborníku Archivu MV.

⁸³ Personální i mocenské peripetie této změny líčí ve své studii FROLÍK, Jan: *Ještě k nástinu organizačního vývoje...*

⁸⁴ AMV Praha, f. A 6/3, i. č. 427.

⁸⁵ Tamtéž, i. č. 428.

⁸⁶ Rudolf Barák se narodil 11. 5. 1915, ve funkci MV byl od 14. září 1953 do 20. 6. 1961, zemřel 12. 8. 1995.

⁸⁷ Do jeho působnosti byl k 5. 5. 1954 začleněn ještě úsek civilní obrany a její vojenské jednotky.

⁸⁸ Sbírka zákonů a nařízení č. 81 ze 16. září 1953.

úkoly byly přeneseny na jiné ústřední úřady – např. úsek místního hospodářství či legislativní práce na ústavě. Do působnosti Ministerstva vnitra se však vrátilo (z MNB) i značné množství správních agend. Lze tedy říci, že po roce 1953 bylo Ministerstvo vnitra opětovně formováno v duchu tradičního pojetí jeho působnosti, tj. bezpečnostní a správní povahy. Bezpečnostní aparát, jemuž se v řízení ministerstva věnovala hlavní pozornost, však jevil snahu využívat správního úseku především pro své účely a ve skutečnosti ho víceméně řídil. V důsledku toho pronikaly do výkonu správní služby metody práce bezpečnostního aparátu. Tato deformace byla umožněna jak stávajícím politickým prostředím, tak nahodilostmi a subjektivními chybami při provádění četných reorganizací Ministerstva vnitra a jeho složek podle okamžité potřeby, bez přihlédnutí k delším vývojovým perspektivám. Ke konci roku 1953 se Ministerstvo vnitra utvořilo do této podoby:⁸⁹

- Vnitřní správa
- sekretariáty jednotlivých náměstků
- Inspekce MV⁹⁰
- Hlavní správa Veřejné bezpečnosti
- Hlavní správa Pohraniční a Vnitřní stráže
- Správa kádrů MV
- I. – IX. správa (vznikly z HS StB)
- Správa vyšetřování
- Správa nápravných zařízení
- Správa hospodářská
- Ústřední účtárna
- Odbor finanční
- Správa zdravotní
- I. – V. zvláštní odbor
- Odbor spojovací
- Letecký oddíl MV
- Rudá hvězda
- Ústřední dům MV⁹¹

⁸⁹ AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 137.

⁹⁰ *Historie MV a SNB*, s. 39 a R MNB č. 58/1953 (AMV Praha, f. A 6/3, i. č. 342). Inspekce MV vznikla ze samostatného inspekčního oddělení MNB, které bylo zřízeno 7. dubna 1953 a mělo dbát na dodržování státní disciplíny a socialistické zákonitosti u příslušníků národní bezpečnosti a kontrolovat jejich činnost.

⁹¹ TR MV č. 165 z 23. 11. 1953. Ústřední dům MV byl zřízen 20. 11. 1953 jako středisko spoluorganizující kulturní, společenský a mimoslužební život příslušníků všech složek MV.

➤ III. oddělení

Spolu se Správou civilní obrany a školami MV bylo na ministerstvu zaměstnáno více než 10 000 příslušníků.⁹²

Reorganizace neminula ani Veřejnou bezpečnost, jejíž organizační struktura ani početní stavy současné bezpečnostní situaci nevyhovovaly. K 1. lednu 1954 byl vyhlášen další pokus o vylepšení těžkopádné a složité organizace Hlavní správy VB. Domnívám se však, že ani tentokrát se nepovedlo řízení HS VB zjednodušit. K udržování veřejného pořádku a bezpečnosti na železnici byla z dosavadního VII. odboru vytvořena Správa Veřejné bezpečnosti na železnici vedená přímo náčelníkem hlavní správy.⁹³ Na politické správě se vytvořily dva odbory a současně sem byla převedena redakce časopisu SNB. Nynější I. odbor kriminální služby byl rozdělen do šesti operativních odborů s tím, že každý odbor se bude zabývat vymezenou problematikou. Toto rozčlenění mělo umožnit lepší řízení a kontrolu práce jak na Hlavní správě VB, tak i směrem na podřízené útvary.⁹⁴ V prvé řadě vznikly dva specializované odbory – odbor boje proti kriminálním trestným činům a odbor boje proti rozkrádání a spekulaci. Také úsek kriminální techniky prošel organizačními úpravami. Do roku 1952 bylo součástí IV. sektoru Velitelství VB (kriminální ústředna) a (po vzniku Hlavní správy VB) Kriminálního institutu i technické oddělení. Při této reorganizaci byl zřízen na HS VB samostatný vědeckotechnický odbor s vymezenými právy a povinnostmi až na nejnižší útvary Veřejné bezpečnosti.⁹⁵ Z dosavadní organizace kriminálního odboru byla vyjmuta výcviková střediska psovodů v Býchorech a Bratislavě a zařazena do příslušných krajských správ VB (Praha a Bratislava).⁹⁶ K organizačním změnám došlo i na úseku vyšetřování

⁹² AMV Praha, f. A 6/3, i. č. 428. 1. náměstkovi MV plk. Antonínu Prchalovi byla podřízena I. – V. správa MV, V. odbor MV; náměstkovi mjr. Karlu Košťálovi patřila Správa vyšetřování MV, VII a IX. správa MV, I. až III. odbor MV; náměstkovi genmjr. Oskaru Jeleňovi byla podřízena Hlavní správa Pohraniční a Vnitřní stráže, VI. správa MV, Správa CO, Správa požární ochrany a IV. odbor MV; pod náměstkem Jindřicha Kotala spadala Hlavní správa VB, Správa nápravných zařízení, Správa tisku a letka MV; osobně si ministr vnitřní podřídil Vnitřní správu MV, Správu kádru, Inspekční oddělení MV, III. oddělení MV, VIII. správu MV a Rudou hvězdu (sport); ostatní správy a odbory (hospodářskou, finanční, zdravotní atd.) měl dostat na starost nový, ještě nejmenovaný náměstek.

⁹³ Správa VB-Ž bezprostředně řídila činnost podřízených součástí, jejichž organizační struktura zůstala zachována. V jednotlivých sídlech správ drah fungovaly oblastní železniční odbory VB, podřízené SVB-Ž a v sídlech oddělení drah zase oddělení VB-Ž podřízené OŽO-VB. V některých železničních uzlech byla vytvořena úseková oddělení VB-Ž, která byla podřízena příslušnému oddělení VB-Ž. – AMV Kanice, f. H 1-4, i. č. 358.

⁹⁴ AMV Kanice, f. H 1-4, i. č. 224.

⁹⁵ AMV Kanice, f. K 1 – Inventář KS SNB Ústí n. L., s. 14.

⁹⁶ AMV Kanice, f. H 1-4, i. č. 224.

kriminální trestné činnosti.⁹⁷ Rozkazem náčelníka HS VB č.64/1953⁹⁸ byl na Hlavní správě VB zřízen samostatný vyšetřovací odbor. Od této doby se vlastním vyšetřováním kriminální trestné činnosti zabývali výhradně jen příslušníci zařazení na úseku vyšetřování. Toto opatření mělo zajisté svůj původ v dřívějších letech, kdy byl zaveden nový trestní řád, a tím zrušena funkce vyšetřujících soudců. Tak se hlavním vyšetřujícím orgánem v přípravném řízení stala mimo jiných kriminální služba, čímž požadavky na její výkon stouply, takže na provádění vyšetřovacích aktů byli vyčleněni samostatní pracovníci – to byl už jen krůček k zavedení nové organizace vyšetřování. Současně byl upraven administrativní postup při vyšetřování, sjednoceny obsahové a vnější úpravy trestních oznámení, návrhů na zahájení vyšetřování, návrhů na provedení osobní a domovní prohlídky, návrhů na vzetí do vazby, rozhodnutí o skončení vyšetřování apod.⁹⁹ V průběhu roku 1954 bylo rozdělení kriminální služby a zřízení vyšetřovacích útvarů provedeno i na podřízených součástech.¹⁰⁰ Vlivem enormní politizace práce bezpečnostního aparátu, upevňování „vedoucí úlohy KSČ“ a neustálého hledání viníka současných ekonomických i společenských problémů se měnil také obsah činnosti Veřejné bezpečnosti. Při „tradičních“ formách a metodách boje proti trestné činnosti se začaly ve Veřejné bezpečnosti používat i agenturně operativní techniky. Na Hlavní správě VB a krajských správách VB byly zřízeny operativně pátrací odbory, jejichž náplní bylo sledování osob podezřelých z trestné činnosti.¹⁰¹ Díky této reorganizaci se na boji s kriminální trestnou činností podílely: odbor boje proti kriminálně trestným činům, odbor boje proti rozkrádání a spekulaci, odbor vyšetřování, odbor operativně pátrací, odbor statisticko-evidenční, odbor vědecko-technický, odbor povolovací (zbraně, jedy, výbušniny). Vzhledem k tomu, že nebyla zajištěna účinná koordinace v řízení těchto odborů (jejich vrcholné řízení bylo rozděleno mezi náčelníka HS VB a jeho dva náměstky), nebyl ani výsledek práce těchto úseků pro nadřízené funkcionáře příliš uspokojivý.

⁹⁷ Do této doby vyšetřovaly bývalé stanice SNB (teď venkovní oddělení VB) poměrně široké spektrum méně závažných skutkových podstat, městské útvary Veřejné bezpečnosti se specializovaly na pořádkovou službu a řešily jen drobnou kriminalitu, závažné trestné činy objasňovala kriminální služba. Stanice SNB pro ni sbíraly tedy jen materiální důkazy a informativní výpovědi svědků a poškozených. Jejich zprávy byly oficiálně označovány jako „udání“. Útvary kriminální služby mimo opatřování materiálních důkazů vyhotovovaly i protokoly o výpovědích podezřelých a svědků a jejich závěrečné sdělení se nazývalo „trestní oznámení“.

⁹⁸ AMV Kanice, f. K 1 – Inventář KS SNB Ústí n. L., str. 15.

⁹⁹ Rozkaz náčelníka HS VB č. 34/1953 (AMV Kanice, nezpracované studijní materiály).

¹⁰⁰ Zatím to bylo pouze interní opatření Veřejné bezpečnosti, protože v trestním řádu nebyla jejich existence ještě zakotvena.

¹⁰¹ S agenturně operativní prací se mělo začít s okamžitou platností. Do konce roku 1953 musel ovládat a pracovat s agenturou na Hlavní správě VB její náčelník, jeho zástupci, náčelníci operativních odborů, jejich zástupci a náčelníci oddělení, na krajských správách VB náčelníci KS VB, jejich zástupci a náčelníci operativních odborů. Od 1. 1. 1954 se mělo začít s agenturní prací i na širší základně tak, aby do 1. 7. 1954 tuto práci ovládali všichni určené operativní pracovníci. – AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 137.

Za účelem „zefektivnění“ práce dosavadního III. odboru průkazů byl tento odbor také rozdělen na tři odbory – odbor průkazů a hlášení obyvatel, odbor cizinců a osob bez státní příslušnosti a odbor povolení zbraní, jedů a výbušnin. Všechny odbory byly nejen řídicím orgánem pro podřízené útvary ale současně se měly stát výkonným orgánem pro hlavní město Prahu.¹⁰² Ke zvýšení nízké odborné a politické úrovně okrskových zmocněnců VB byla nově zřízena v Kutné Hoře škola pro okrskové zmocněnce.

Po všech provedených úpravách se vedení HS VB¹⁰³ (celkové organizační schéma viz příloha č. 4¹⁰⁴) skládalo z náčelníka, jeho I., II. a III. zástupce a zástupce pro věci politické, který byl současně náčelníkem politické správy.

Ve vedení byly jednotlivé úkoly rozděleny tak, že náčelník byl řídicím orgánem celé složky VB a osobně řídil činnost správy VB na železnici, kádrového odboru, inspekční skupiny a sekretariátu. I. zástupce náčelníka zodpovídal za II. odbor boje proti rozkrádání a spekulaci, IV. odbor vyšetřovací, V. odbor operativně-pátrací a XII. odbor cizinecký. II. zástupce řídil I. odbor boje proti kriminálním trestným činům, VI. odbor statisticko-evidenční, VII. odbor vědecko-technický a XI. odbor výdeje povolení na zbraně, jedy a výbušniny. III. zástupce vedl III. odbor vnější služby, IX. odbor průkazů, X. odbor dopravního inspektorátu a XIV. odbor údržby a ochrany budov. Zástupce náčelníka pro věci politické a současně náčelník politické správy osobně řídil činnost politických pracovníků politické správy, byl zodpovědný náčelníku HS VB za morálně politický stav příslušníků celé složky a řídil též XIII. odbor školský.

Sekretariát stál na úrovni odboru a měl tři oddělení. Řídil administrativní úsek práce ve Veřejné bezpečnosti, zejména evidování spisů a rozkazů, stížností, šifroval a dešifroval utajované zprávy a zodpovídal za dozorčí službu.

Osobní inspekce náčelníka HS VB prováděla pravidelné průzkumy na odborech Hlavní správy a na podřízených součástech VB, dohlížela na plnění rozkazů ministra vnitra, náměstků a náčelníka HS VB a spolupracovala s inspekční skupinou ministra.

Politická správa HS VB řídila politickou práci na všech krajských správách VB a oblastních železničních odborech VB, dbala o růst politických, odborných i všeobecných znalostí příslušníků i o jejich kulturní „vyžití“ a v neposlední řadě dohlížela na to, aby výkon veřejné bezpečnosti byl v souladu s usneseními strany a vlády (v tomto pořadí). Dětila se na dva odbory – I. odbor organizačně-výchovný a II. odbor masové práce.

¹⁰² AMV Kanice, f. H 1-4, i. č. 224.

¹⁰³ AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 137.

¹⁰⁴ Tamtéž.

Správa veřejné bezpečnosti pro železnici zajišťovala veřejný pořádek a bezpečnost na železnici, vyšetřovala železniční nehody, závady, sabotáže, požáry, hospodářské trestné činy, rozkrádání národního majetku apod. Její organizační členění je uvedeno v příloze č. 6.

I. odbor boje proti kriminálním trestným činům měl na starosti odhalování běžné kriminální činnosti, mravnostních deliktů, alkoholismu, hazardních her, trestné činy mládeže a v tomto směru budoval a řídil agenturu, pečoval také o chov a výcvik služebních psů. Tato činnost byla rozdělena mezi čtyři oddělení.

II. odbor boje proti rozkrádání a spekulaci řídil pátrání po rozkrádání socialistického majetku v průmyslu, zemědělství, obchodu a distribuci i v jiných nevýrobních sektorech, bojoval proti spekulantům, padělatelům peněz a úředních dokladů. II. odbor byl rozdělen na pět oddělení.

III. odbor vnější služby prostřednictvím tří oddělení organizoval a kontroloval službu okrskových zmocněnců, hlídkových příslušníků, pomocných stráží VB, dozorčí službu VB, ochranu separací a eskortní službu VB, službu poříčních oddílů, službu civilní obrany, zajišťoval využívání pomocných sborů pro boj s trestnou činností a rovněž výkon hraniční služby na hranicích s ostatními lidově demokratickými státy a SSSR.

IV. odbor vyšetřovací řídil vyšetřování trestných činů celostátního významu nebo rozsahu, které nemohly vyšetřovat nižší útvary (ovšem kromě trestných činů státně bezpečnostních), dohlížel na vyšetřování u nižších útvarů a měl na starosti také odbornou úroveň vyšetřovatelů. Měl čtyři oddělení.

V. odbor operativně-pátrací organizoval operativní pátrání po všech pachatelích trestných činů, vydával pátrací prostředky, prováděl ustanovku a sledování a usměrňoval v tomto směru podřízené útvary VB. Kromě toho řídil operativní pátrání pro město Prahu. Měl tři oddělení a jedno zvláštní oddělení.

VI. odbor statisticko-evidenční vedl evidenci agenturních spolupracovníků všech součástí Veřejné bezpečnosti, finanční záležitosti spojené s agenturou, archiv osobních svazků a spisů, operativní evidenci VKO, kriminální statistiku, evidenci vyšetřovacích spisů a úschovu důkazních věcí. K tomu měl tři oddělení.

VII. odbor vědecko-technický prováděl kriminálně technickou expertizu a diagnostiku, řídil práci mechanoskopickou, daktyloskopickou, kriminálně chemickou, kriminální fotografii a grafognosii. Vedl též redakci knihovny pro kriminalistiku a kriminalistické muzeum. Svou činnost měl rozdělenou mezi šest oddělení.

VIII. odbor kádrový prováděl personální práci v soustavě (nomenklatuře) náčelníka Hlavní správy VB a současně vyšetřoval jejich případná provinění. Řídil i kontroloval práci kádrových oddělení krajských správ VB a administrativně zpracovával všechna kádrová opatření náčelníka HS VB. Děлил se na jedno oddělení a dvě skupiny.

IX. odbor průkazů řídil výdej občanských průkazů, vydával propustky do hraničních pásem pro Prahu a vedl ústřední evidenci obyvatelstva v Praze. Měl tři oddělení.

X. odbor – dopravní inspektorát reguloval činnost podřízených dopravních inspektorátů, sledoval činnost kvalifikačních komisí, dbal na technický stav vozidel, rozhodoval o odvolání proti rozhodnutí krajských dopravních inspektorátů a rozhodoval ve věcech podle vyhlášky č.196/1953 Ú. 1. K této činnosti měl čtyři oddělení.

XI. odbor výdeje povolení zbraní, jedů, výbušnin, rozmnožovacích strojů, razítek a kontroly tiskáren měl uvedenou agendu rozdělenou mezi dvě oddělení.

XII. odbor povolování pobytu a evidence cizinců a osob bez státní příslušnosti usměrňoval tento úsek na celém území ČSR. V obvodu Ústředního národního výboru Praha (tedy pro město Prahu) vydával doklady a povoloval trvalý pobyt cizincům, plnil funkci ohlašovny, vedl a využíval pozorovací svazky. Byl také odvolací instancí proti vysloveným zákazům pobytů na území ČSR. Byl rozdělen na dvě oddělení.

XIII. odbor školský prováděl studijní práci, sjednocoval výuku na školách Veřejné bezpečnosti, vedl zdokonalovací školení a kontroloval bojovou přípravu. Zajišťoval pro podřízené útvary služební předpisy a příslušný studijní materiál. Měl dvě oddělení a podléhal mu kurs VB v Kutné Hoře.

XIV. odbor údržby a ochrany budov hospodařil s materiálem k údržbě budov Hlavní správy VB, čistícími prostředky, kancelářskými potřebami, výstrojí a výzbrojí i vnitřním zařízením. Zabezpečoval rovněž ostrahu budov Hlavní správy VB. K tomu měl dvě oddělení.

Všechny uvedené činnosti vykonávalo na HS VB zhruba přes 800 zaměstnanců.

Krajské správy VB a okresní oddělení VB se po vzniku nového Ministerstva vnitra dočkaly jen nepatrných úprav a v podstatě opisovaly uvedenou organizační strukturu Hlavní správy VB. Brzy však došlo i na jejich zásadní přeměnu. K 1. lednu 1954¹⁰⁵ byly nově zformovány krajské správy Ministerstva vnitra a okresní oddělení Ministerstva vnitra a obě bezpečnostní složky – státní a veřejná, stejně tak i krajská oddělení nápravných zařízení, se

¹⁰⁵ TR MV č. 197 z 31. 12. 1953 (AMV Praha, f. A 6/3, i. č. 481) a TR MV č. 1 z 5. 1. 1954 – plán spisových značek KS MV (AMV Praha, f. A 6/3, i. č. 485). Pro zajímavost – tento spisový plán byl zrušen až v r. 1964.

tak dostaly pod jednotné řízení náčelníků krajských správ MV.¹⁰⁶ Odbory ekonomické, spojovací, zdravotní a ostražky byly pro státní a veřejnou bezpečnost společné. Ve své vlastní činnosti pak veřejnou bezpečnost řídila v rámci krajské správy MV Správa VB. Obdobně tomu bylo i u Státní bezpečnosti, avšak její agenda byla rozdělena do několika odborů a oddělení stejně jako na Ministerstvu vnitra do jednotlivých správ.¹⁰⁷ Podobná organizace VB začala fungovat i na okresních odděleních MV, kde Veřejnou bezpečnost řídilo oddělení VB, a na městských odděleních VB. Původně byla městská oddělení zřízena jen v Plzni a Ostravě. Značná rozloha kraje a různorodá bezpečnostní situace ve větších krajských městech a na venkovském území kraje si vynutila zřízení městských správ VB v Praze, Brně, Ostravě a v Bratislavě, s kompetencí jen pro obvod města. V ostatních krajských městech vznikly pro teritorium města městské odbory VB. Ve své činnosti byly městské správy nebo odbory přímo podřízeny správám VB, stejně tak měly obdobné organizační členění. Výjimkou byla městská správa VB v Praze, kterou řídila Hlavní správa VB přímo. Všechny tyto městské útvary stály na úrovni okresních oddělení MV a měly i stejnou organizační strukturu. Městské správy byly členěné na městská oddělení, která měla působnost jen pro část města, v Praze byla městská oddělení postavena na úroveň okresních oddělení VB.¹⁰⁸

Reorganizovanou krajskou správu MV tedy vedl náčelník se svými zástupci¹⁰⁹ (organizační schéma viz příloha č. 5¹¹⁰).

Náčelník přímo řídil:

- *Vnitřní oddělení* (provádělo administrativní práci aparátu KS MV a podřízených součástí, redakčně upravovalo pravidelná hlášení a zprávy předkládané KS MV, zajišťovalo zákonnost [!] a technicko-redakční úpravu rozkazů a jiných písemností náčelníka, připravovalo materiály pro KV KSČ a KNV, evidovalo, rozesílalo, dokumentovalo a archivovalo zákony a nařízení vlády, rozkazy MV a jeho náměstků a náčelníka KS MV a služební knihy a pomůcky, přijímalo, protokolovalo a vypravovalo poštu krajské správy, provádělo dozorčí službu krajské správy a řídilo dozorčí službu na podřízených součástech¹¹¹)

¹⁰⁶ Vývojem myšlenky na sjednocení Veřejné a Státní bezpečnosti pod jednoho krajského náčelníka se podrobně zabývá již citovaný článek Jana Frolíka: *Ještě k nástinu...*

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ AMV Kanice, f. H 1-4, i. č. 358.

¹⁰⁹ AMV Praha, f. A 6/3, i. č. 481, f. A 2/1 i. č. 133 a 145.

¹¹⁰ AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 145.

¹¹¹ AMV Praha, f. A 6/3, i. č. 555, TR MV č. 71 z 16. dubna 1954 – Statut vnitřního oddělení krajských správ MV (vnitřní oddělení tvořil náčelník oddělení, pracoviště pro vnitřní věci, kancelář, dozorčí služba a překladatel).

- *Inspekci náčelníka* (plnila úkoly uložené jí náčelníkem)
- *Odbor (oddělení) kádriů* (prováděl personální práci v rámci systému funkcí náčelníka KS MV a organizoval zdokonalovací školení příslušníků)
- *III. zvláštní skupinu* (šifrovala a dešifrovala důležité zprávy a zodpovídala za jejich utajení)
- *Oddělení tiskového dohledu* (s výjimkou Prahy a Bratislavy)
- *Sekretariát Rudé hvězdy*
- *Sekretariát ÚO KSČ*

Dva zástupci náčelníka pro operativu vedli:

- *II. odbor* (boj proti kapitalistickým a špionážním agenturám v kraji)
- *III. odbor* (boj proti vnitřnímu nepříteli, odhalování ilegálních a protistátních skupin)
- *IV. odbor* (boj proti špionáži, diverzi a sabotážím v průmyslu a zemědělství, ochrana státního tajemství)
- *V. odbor* (někde oddělení) (totéž v dopravě a spojích¹¹²)
- *VII. odbor* (sledování, ustanovka, zatýkání, osobní a domovní prohlídky)
- *VIII. odbor* (jen v Bratislavě)
- *IX. odbor* (operativní technika pro kontrarozvědku)
- *Odbor vyšetřování* (prováděl státněbezpečnostní vyšetřování)
- *Odbor (oddělení) nápravných zařízení – věznice*
- *1. zvláštní oddělení* (operativní evidence a operativní archiv)
- *2. zvláštní oddělení* (perlustrace korespondence)
- *5. odbor (oddělení) VM*
- *Oddělení archivní*

K posílení výzvědné činnosti, především směrem ke kapitalistické cizině byl u některých krajských správ MV (Bratislava, Brno, České Budějovice, Plzeň, Karlovy Vary, Ústí n. L., Ostrava a Košice) zřízen rozkazem MV č. 216/1954 I. odbor, který byl podřízen služebně přímo náčelníkovi krajské správy MV a odborně náčelníkovi I. správy MV.¹¹³

Pomocník náčelníka pro věci hospodářsko-administrativní se staral o:

- *Odbor hospodářsko finanční*
- *Samostatné oddělení spojů*

¹¹² Další praxe ukázala, že bylo vklínění spojů do oblasti veškeré dopravy neopodstatněné, takže v roce 1956 byla problematika spojů z V. odborů (oddělení) krajských správ MV vyčleněna a předána IV. odborům, stejně jako na V. a IV. správě MV. – AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 220.

¹¹³ AMV Praha, f. A 6/3, i. č. 700.

- *Samostatné oddělení zdravotní*
- *Samostatné oddělení ostražky*

Zástupce náčelníka pro VB a současně náčelník Správy Veřejné bezpečnosti tvořil se svými třemi zástupci vedení. Správa VB se dále členila na odbory a oddělení řízená náčelníkem přímo (organizační schéma v příloze č. 5):

- *Vnitřní oddělení* Veřejné bezpečnosti (administrativní úsek, evidence spisů a rozkazů, dozorčí služba)
- *Odbor (oddělení) kádrů* Veřejné bezpečnosti (personální práce v rámci nomenklatury náčelníka správy VB)

Zástupci náčelníka pro VB řídili:

- *Oddělení (skupina) politické*
- *Odbor boje proti kriminálním trestným činům*
- *Odbor boje proti rozkrádání a spekulaci*
- *Odbor (oddělení) vnější služby* (organizoval a kontroloval službu okrskových zmocněnců, hlídkových příslušníků, pomocných stráží VB, ochranu separací a eskortní službu, pořádkovou službu CO,¹¹⁴ zajišťoval výkon služby na hranicích s „bratrskými“ státy, řídil bojovou přípravu)
- *Odbor vyšetřování Veřejné bezpečnosti* (vyšetřoval trestné činy většího rozsahu a významu, které nemohly vyšetřovat nižší útvarů, kromě činů státobezpečnostní povahy)
- *Odbor (oddělení) operativně-pátrací* (organizoval pátrání po všech pachatelích trestných činů, vydával pátrací prostředky, prováděl ustanovku a sledování)
- *Oddělení (skupina) statisticko-evidenční* (vedlo evidenci agenturních spolupracovníků všech podřízených útvarů, archiv osobních svazků a spisů, operativní evidenci, kriminální statistiku, evidenci vyšetřovacích spisů a úschovu důkazních věcí)
- *Oddělení (skupina) operativně-technická* (provádělo kriminální fotografii, práci mechanoskopickou, daktyloskopickou a vypracování plánek)
- *Oddělení (skupina) průkazů* (se zabývala výdejem občanských průkazů, propustek do hraničního pásma, kontrolou hlášení obyvatelstva)

¹¹⁴ Systém Civilní obrany a její vojenské jednotky byly začleněny do působnosti ministra vnitra TR MV č. 86 z 5. 5. 1954; viz *Historie MV a SNB*, s. 41.

- *Dopravní inspektorát* (řídil činnost podřízených DI, kontroloval přípravu řidičů, sledoval činnost kvalifikačních komisí a rozhodoval ve věcech podle vyhlášky 196/53 Ú. 1.)
- *Oddělení (skupina) zbraně, jedy, výbušniny* (vydávalo povolení na zbraně, jedy, výbušniny, rozmnožovací přístroje, tiskárny a výrobu razítek a provádělo kontrolu tiskáren)
- *Oddělení (skupina) cizinců a osob bez státní příslušnosti* (vydávalo povolení pobytu)

Organizace a náplň práce správ Veřejné bezpečnosti byly přibližně stejné jako u Hlavní správy VB, ovšem územně omezené a s rozdílnou systemizací. Ta se lišila i u jednotlivých správ VB podle toho, zda šlo o správu VB I. stupně (MS VB a S VB Praha, S VB Plzeň, Ústí nad Labem, Brno, Ostrava, Bratislava a Košice) nebo II. stupně (ostatní správy VB).¹¹⁵

Ve všech okresních městech byla v rámci okresních oddělení MV zřízena oddělení Veřejné bezpečnosti (OO MV – O VB), která byla podřízena správě VB v příslušném kraji. Náčelník okresního oddělení MV řídil skupinu vnitřní správy, skupinu hospodářskou a své zástupce pro operativu a pro veřejnou bezpečnost. Operativní úsek pracoval v linii II. – IV. odboru krajské správy MV a úkoly podle problematiky určoval jednotlivým referentům zástupce náčelníka okresního oddělení MV. Zástupce náčelníka pro Veřejnou bezpečnost řídil oddělení VB, která byla rozdělena do tří stupňů a lišila se pouze v systemizaci. Organizační struktura byla stejná:¹¹⁶

- 1. skupina – boj proti kriminálním trestným činům a povolovací systém
- 2. skupina – boj proti rozkrádání a spekulaci
- 3. skupina – vnější služba
- 4. skupina – vyšetřování
- 5. skupina – průkazů
- 6. skupina – dopravní inspektorát

Náčelník oddělení VB měl k dispozici jednoho nebo dva zástupce a přímo řídil skupinu pro vnitřní věci.

Ve větších průmyslových městech, která nebyla krajskými nebo okresními sídly, nebo i na větších sídlištích byla vybudována obvodní oddělení VB, podřízená okresním oddělením VB. Obvodní oddělení, stejně jako městská oddělení VB, zajišťovala vesměs pouze vnější službu, někde byla instalována ještě skupina průkazů.

¹¹⁵ AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 358.

¹¹⁶ AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 136.

Na větších řekách a přehradách byly vytvořeny poříční oddíly VB, podřízené tomu oddělení VB (v Praze MS VB), na jehož území se nacházely.

Na státních hranicích, které nebyly střeženy útvary Pohraniční stráže MV, zůstala pohraniční oddělení VB, která řídila to oddělení VB, v jehož obvodě ležely.¹¹⁷

Jak už bylo řečeno, k 1. lednu 1954 byla v hlavním městě tajným rozkazem MV č. 198 z 31. prosince 1953 zřízena Městská správa Praha.¹¹⁸ Byla sice podřízena přímo náčelníkovi Hlavní správy VB, ale její hospodářsko-finanční věci byly obstarávány prostřednictvím hospodářsko-finančního odboru Krajské správy MV v Praze. Struktura Městské správy VB v Praze se od ostatních správ VB lišila jen nepatrně (viz příloha č. 6¹¹⁹):

- vedení
- vnitřní oddělení VB
- odbor kádrový VB
- oddělení politické
- odbor boje proti kriminálním trestným činům
- odbor boje proti rozkrádání a spekulaci
- odbor vyšetřování VB
- odbor operativně-pátrací
- oddělení statisticko-evidenční a technické
- odbor průkazů
- odbor vnější služby
- dopravní inspektorát
- oddíl poříční služby
- oddíl řízení dopravy

Městská správa VB pak byla ještě rozdělena na 16 městských oddělení. Tato struktura byla zrušena až v roce 1960 v důsledku územní reorganizace.

Na podzim roku 1953 navrhoval náčelník Hlavní správy VB zjednodušení a sjednocení administrativy v této složce. Do roku 1952 neexistoval pro Ministerstvo národní bezpečnosti žádný jednotný předpis zásad kancelářské služby. Otázka administrativy byla sice upravena několika rozkazy ministra a náčelníka Hlavní správy VB, ale až do vydání přednášky „*Administrativa a její vedení ve VB*“ nevyšla žádná pomůcka k dosavadní praxi. Pouze

¹¹⁷ AMV Kanice, f. H 1 – 4, i. č. 358.

¹¹⁸ AMV Praha, f. A 6/3, i. č. 482.

¹¹⁹ AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 145.

nejednotnost evidence přípisů byla upravena rozkazem velitele VB č. 831 ze dne 26. 12. 1951.¹²⁰ Ten rušil způsob evidence na karty podle spisového plánu a zavedl jednotný univerzální protokol (pouze I. odborům a referátům byla ponechána jejich dosavadní úprava až do konečného rozhodnutí). Od ledna 1952 bylo sice dosaženo jednotné evidence přípisů, avšak na každé součásti bylo dále vedeno několik tajných a obyčejných protokolů podle odborů a referátů. Evidence tak byla roztržena po celém útvaru a písemnosti se velmi těžko dohledávaly. Proto bylo rozhodnuto, že od 1. ledna 1953 povede evidenci písemností centrálně sekretariát každé součásti. Tento systém byl nejprve (v druhé polovině roku 1952) vyzkoušen na Hlavní správě VB a od 1. ledna 1953 zaveden na všech útvarech Veřejné bezpečnosti podle tajného rozkazu náčelníka HS VB č. 89 ze dne 22. 12. 1952.¹²¹ Výhodou tohoto systému bylo odstranění několikeré evidence jedné písemnosti a jednotný přehled o došlých a odeslaných písemnostech a vedení tajných a obyčejných písemností v jednom protokole, kromě toho se počítalo s tím, že bude zřízena centrální spisovna. V praxi se však ukázalo, že na jednotlivých odborech HS VB a KS VB se musí vést pomocné protokoly, aby byl přehled o přidělení písemností jednotlivým pracovníkům. Takže původně stanovená centralizace protokolů nemohla být v praxi stejně dodržena a musely být zase učiněny výjimky pro ty odbory nebo referáty, které písemnosti ke své agendě musely mít delší dobu u sebe nebo sídlily v jiných budovách než sekretariát, který nad nimi ztrácel kontrolu. Výsledkem této změny však bylo zjištění, že přílišná centralizace je výhodou pro evidenci, a nevýhodou pro potřebu referentů a pružný výkon služby. Problémem bylo také ukládání písemností (zda ukládat utajované a obyčejné zvlášť nebo podle čísel v protokole) a v neposlední řadě i velký nárůst hlavně utajovaných písemností. Pro tentokrát bylo zvoleno jednotné ukládání i evidence obou druhů spisů a měl být také vypracován nový spisový plán. Řešit se musela i nedostatečná znalost pravopisu a stylistiky, protože některé zprávy a hlášení byly zbytečně dlouhé a těžko srozumitelné. Pro rok 1953 a 1954 proto byla do zdokonalovacích školení zařazena česká a slovenská gramatika. Situace v evidenci operativních pomůcek byla podobná. K odstranění nepřehlednosti ve vydaných rozkazech byl vydán ministrem národní bezpečnosti rozkaz o zřízení dokumentačního střediska v sekretariátu ministra a o vydávání *Rozkazu MNB a Tajného rozkazu MNB* (místo *Věstníku MNB*) pro záležitosti všeobecného charakteru. Toto opatření sice stávající systém vylepšilo (byly vyjmuty rozkazy všeobecné povahy a vedeny zvlášť), ale v zásadě neřešilo. Byl zaveden

¹²⁰ AMV Kanice, f. H 1-4, i. č. 189.

¹²¹ Tamtéž.

seznam vydaných rozkazů, ale už k němu nebyl veden věcný rejstřík, takže se i nadále ztrácel dokumentační přehled. Navíc bylo vydáváno 14 druhů rozkazů¹²² a podle rozkazu ministra musel být každý druh rozkazu, jak podle stupně utajení, tak podle vydavatele veden ve zvláštním pořadači (kolik jich musely mít nejnížší články Veřejné bezpečnosti, se dá lehce spočítat). Navíc i počet jednotlivých druhů vydaných rozkazů stoupal geometrickou řadou. Kromě toho vydával náčelník HS VB osobní dopisy (podobné poučným rozkazům). V roce 1953 sice na Hlavní správě VB klesl počet vydaných rozkazů, ale zase bylo umožněno náčelníkům odborů, aby si sami vydávali tzv. pokyny. V době od 1. června do 1. září 1953 vydaly jednotlivé odbory HS VB pro podřízené součásti celkem 165 různých pokynů nebo směrnic na 803 stránkách. K tomu vycházela různá vyhodnocení pracovních plánů, hloubkových průzkumů a instrukcí, která se evidovala a ukládala. K administrativě přibyla v roce 1953 další operativní pomůcka – plány práce, zpočátku měsíční, později čtvrtletní. Vydáním tajného rozkazu č. 166/1952 byla zavedena na každé krajské správě VB také evidence *Knih československé branné moci* a na základě rozkazu náčelníka HS VB z dubna 1953 *Knihy evidence stížností* u všech útvarů Veřejné bezpečnosti. Vzhledem k takovému obrovskému nárůstu administrativy byla v roce 1953 nařízeno vytřídění písemností a skartace či archivace písemného materiálu (někde i 50 a více let starého).¹²³ Toto nařízení však nebylo vykonáno beze zbytku a k plné spokojenosti, neboť byly pro skartaci stanoveny pouze všeobecné zásady, takže pohled na hodnotu písemností byl značně subjektivní a výsledek velmi rozmanitý. Další taková „uklízecí“ akce byla zřejmě až v roce 1959, kdy ministr vnitra svým rozkazem č. 82 z 12. listopadu 1959¹²⁴ nařídil odstranění nepotřebných písemností z pracovišť ministerstva a vytřídění spisů u Státní i Veřejné bezpečnosti. I teď se jednalo o některé velmi staré písemnosti, např. z dob první republiky, z období nacistické okupace či z poválečné etapy,¹²⁵ a díky absenci nějakého jednotného systému ne všechny skončily tam, kde měly.

¹²² Jednalo se o Tajný rozkaz MNB; Rozkaz MNB; Tajný rozkaz náčelníka HS VB; Rozkaz náčelníka HS VB; Poučný rozkaz náčelníka HS VB; Tajný rozkaz náčelníka KS VB; Rozkaz náčelníka KS VB; Poučný rozkaz náčelníka KS VB; Tajný rozkaz náčelníka OO VB; Rozkaz náčelníka OO VB; Kádrový rozkaz nám. MNB; Kádrový rozkaz náčelníka KS VB; Bezpečnostní zpravodaj HS VB (od července 1953); Bezpečnostní zpravodaj KS VB.– Tamtéž.

¹²³ Tamtéž.

¹²⁴ AMV Kanice, f. A 6/2, i. č. 45.

¹²⁵ Také v tomto předpise byly uvedeny pouze povšechné zásady vytřídění písemností, i když tentokrát byly na útvarech sestaveny komise, které rozhodovaly o zařazení písemností do tří skupin.

V únoru 1954 došlo na reorganizaci Vnitřní stráže přechodem od samostatných jednotek na brigádní systém,¹²⁶ avšak pořád ještě fungovala jako Sbor vnitřní stráže v rámci Hlavní správy Pohraniční stráže. Ta dokončila veškeré přípravné práce (výcvik důstojníků, materiální vybavení apod.) na organizaci Vnitřní stráže v průběhu 1. pololetí roku 1954 tak, že mohlo být velitelství sboru Vnitřní stráže vyčleněno z podřízenosti Hlavní správy Pohraniční a Vnitřní stráže a tajným rozkazem MV č. 135 z 29. června 1954 byla v rámci Ministerstva vnitra zřízena samostatná Správa Vnitřní stráže.

V průběhu roku 1954 a 1955 došlo v organizaci Ministerstva vnitra a Veřejné bezpečnosti pouze k nepatrným změnám. Usnesením kolegia MV ze dne 13. května 1954 bylo Hlavní správě VB uloženo vybudovat v roce 1955 jednu celostátní evidenci obyvatel a krajské evidence obyvatel.¹²⁷ Zatím existovaly ústřední evidence obyvatel v Praze, Brně a v Bratislavě, tyto byly v průběhu 1. pololetí 1955 sloučeny v jednu centrální se sídlem v Praze.¹²⁸ Krajské evidence obyvatel však nakonec zřízeny nebyly, byly ponechány pouze evidence okresní, které byly cennou a ceněnou operativní pomůckou pro výkon státní i veřejné bezpečnostní služby.¹²⁹

Všechny uvedené změny v organizačním vývoji Veřejné (národní) bezpečnosti od posledního zákona o národní bezpečnosti z roku 1948 však musely dostat své zákonné zakotvení, neboť nešlo donekonečna všechny reorganizace řešit pouhými interními předpisy. Bezpečnostní politika KSČ a její neustálé hledání vnitřního a vnějšího nepřítele vyžadovala sice preferenci státně bezpečnostní služby, přesto i složka veřejné bezpečnosti měla v systému národní bezpečnosti svůj nepopíratelný význam. Jisté emancipace se Veřejné bezpečnosti dostalo až v roce 1956 vydáním *Statutu Veřejné bezpečnosti a zároveň Statutu Hlavní správy VB*.¹³⁰ Ty potvrdily stávající organizační strukturu i obsah činnosti Veřejné bezpečnosti dosažený předchozím vývojem. Veřejná bezpečnost tedy byla jako součást Ministerstva vnitra výkonným orgánem státní správy pro zajišťování veřejného pořádku a bezpečnosti. Ve své práci se měla řídit zákony, rozkazy ministra vnitra a podle zákona i nařízeními národních

¹²⁶ *Historie MV a SNB*, s. 41.

¹²⁷ AMV Kanice, f. H 1-4, i. č. 279.

¹²⁸ Tamtéž. Současně byly zjišťovány technické možnosti pro mechanizaci celostátní evidence. Při průzkumu (ve Státním úřadu důchodového zabezpečení, ve Státním statistickém úřadu, v rejstříku trestů Generální prokuratury) bylo zjištěno, že v ČSR neexistuje „mechanizace“ sloužící rychlému vyhledávání. Podle sdělení sovětského poradce na Hlavní správě VB používala moskevská evidence obyvatel zvláštního technického zařízení v podobě otáčecích bubnů, takže příslušní pracovníci měli zjistit podrobnější technické údaje a možnosti. Není mi známo, zda nakonec toto zařízení bylo přímo pro evidenci obyvatel pořízeno, ale v resortu Ministerstva vnitra se pár exemplářů zachovalo dodnes.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ TR MV č. 32 z 1. března 1956. – AMV Praha, f. A 6/3, i. č. 974.

výborů. Nebyla zde opomenuta ani spolupráce s občany a jejich organizování v dobrovolných pomocných sborech. Statut konečně zakotvil i převzetí velkého množství správních agend od ostatních orgánů státní správy a přesun mnohých pravomocí na Veřejnou bezpečnost (ukládání pokut, nejen vyhledávání ale i vyšetřování trestných činů a přestupků, provádění osobních a domovních prohlídek apod.), stejně jako zavedení agenturního aparátu. V podstatě měla Veřejná bezpečnost podle *Statutu* sloužit občanům, neboť byla „*povinná udržovat veřejný pořádek, zajišťující nerušenou práci a odpočinek pracujícího lidu*“. Jak bylo řečeno, také organizační struktura Hlavní správy VB zůstala téměř nezměněna. Došlo pouze k přesunu úkolů hospodářsko-finančního odboru k odboru vnitřnímu, který tedy již prováděl nejen administrativu, ale i dozorčí službu, ostrahu budov, vyřizování stížností a žádostí občanů a nově také administrativně-hospodářskou činnost. Hospodářsko-finanční odbory byly zrušeny také na správách VB a jejich náplň převedena k hospodářsko-finančním odborům krajských správ MV. Pro úplnost uvádím dosavadní organizační členění HS VB¹³¹ (organizační schéma viz příloha č. 7):

- ⇒ inspekce náčelníka HS VB
- ⇒ vnitřní odbor
- ⇒ politická správa
- ⇒ správa VB na železnici
- ⇒ odbor boje proti kriminálním trestným činům
- ⇒ odbor boje proti rozkrádání a spekulaci
- ⇒ odbor operativně-pátrací
- ⇒ odbor povolovací
- ⇒ odbor vyšetřovací
- ⇒ odbor vnější služby
- ⇒ odbor kádrový
- ⇒ odbor statisticko-evidenční
- ⇒ odbor vědecko-technický
- ⇒ odbor průkazů
- ⇒ dopravní inspektorát
- ⇒ odbor víz a registrace cizinců¹³²

¹³¹ Tamtéž.

¹³² Později byl přejmenován na odbor cizinecký. Na správách VB pak tuto agendu zajišťovala samostatná skupina cizinecká.

Brzy po vydání *Statutu Veřejné bezpečnosti* však dochází k dalším, i když jen dílčím, změnám, a zejména k velké kritice současného postavení VB v organizaci Bezpečnosti. S úmyslem zjednodušit práci byla přenesena pravomoc ve věcech zatýkání ze VII. správy MV (7. odborů KS MV, respektive 7. samostatných oddělení KS MV) na Správu vyšetřování (vyšetřovací odbory KS MV). Zatýkání, domovní a osobní prohlídky měly i nadále provádět jen určené pracovníci uvedených vyšetřovacích útvarů s tím, že měli právo si přizvat k akci pracovníka, který vedl operativní rozpracování příslušného případu.¹³³ Rozkazem ministra vnitra č. 72/1956¹³⁴ byly zrušeny na všech krajských správách MV místa ochránců vedoucích tajemníků KV KSČ a strážní služby VB u OV KSČ. Ochranu stranických funkcionářů a budov musela Veřejná bezpečnost zabezpečit vlastními silami zavedením pochůzkové služby. Mimo to se už začalo diskutovat o sloučení kádrových odborů krajských správ MV a správ VB, ovšem zatím tento návrh nebyl realizován.¹³⁵ Proběhla však změna v systému funkcí, hodností a kádrové pravomoci jednotlivých náčelníků útvarů Ministerstva vnitra.¹³⁶ Kádrová pravomoc byla přesunuta ve větší míře na náčelníky jednotlivých součástí (u nichž existují kádrové útvary), takže mohli schvalovat všechny funkce a služební místa až do zástupců náčelníků odborů. Jejich pravomoc byla zvýšena také v povyšování do všech poddůstojnických funkcí, které dosud prováděl náčelník Správy kádrů MV. Podle předchozí nomenklatury jmenoval ministr 776 funkcí, nyní určoval 231 funkcí a své pravomoci přenesl na své zástupce. Ti zase dál přenesli některé funkce do nomenklatury náčelníků správ a krajských správ MV. Totéž se pak odehrálo i na nižších úrovních řízení. Například dosud stanovil náčelník HS VB 458 funkcí, teď to mělo být 187 funkcí s tím, že na něho přešly některé posty z pravomoci náměstka ministra vnitra pro Veřejnou bezpečnost a to zejména náčelníci odborů správ VB a náčelníci odborů Městské správy VB v Praze. Ze soustavy (nomenklatury) náčelníka HS VB se naopak přesunuly kádrové pravomoci na zástupce náčelníka KS MV pro veřejnou bezpečnost, který mohl jmenovat zástupce náčelníků oddělení VB, náčelníky odborů městských správ VB a náčelníky městských oddělení VB. Náčelník KS MV měl možnost mimořádně povyšovat do všech poddůstojnických hodností i příslušníky správy VB. Kádrová pravomoc byla značně rozšířena i u náčelníka Městské správy VB v Praze, který ustanovoval také zástupce náčelníků městských oddělení VB, což dosud dělal náčelník HS VB. Změny v nomenklatuře se udály také u Veřejné bezpečnosti na železnici.

¹³³ TR MV č. 66 z 2. 7. 1956. – AMV Praha, f. A 6/3, i. č. 1008.

¹³⁴ AMV Praha, f. A 6/3, i. č. 1014.

¹³⁵ AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 221.

¹³⁶ AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 223.

Centralizace provedená sloučením složek Státní a Veřejné bezpečnosti v krajích a okresech pod jednoho náčelníka neměla očekávaný efekt a stala se terčem kritiky z obou stran. Zejména vedení Hlavní správy VB přineslo v roce 1956 návrhy¹³⁷ na opětovné vyjmutí Veřejné bezpečnosti z organizace krajských správ MV a okresních oddělení MV. Měli k tomu důvody jednak služební, neboť nynější organizace, zejména její dvoukolejnost, odporovala vojenským zásadám centralizovaného vedení a nedílné velitelské pravomoci. Stávající systém zanesl poměrně dost chaosu do služby hlavně u podřízených útvarů. Například pracovník oddělení VB (okres) se musel podřídit po oborové linii rozkazům náčelníka HS VB, správy VB (kraj) a oddělení VB a současně na základě organizační hierarchie rozkazům ministra vnitra, náčelníka krajské správy MV nebo okresního oddělení MV. Ne vždy se jednotlivé rozkazy shodovaly, zvláště pokyny k zajišťování různých akcí náčelníků na stejných úrovních (KS MV × S VB nebo OO MV × O VB) se velmi často rozcházely. Dalším problémem byla určitá izolovanost náčelníků Veřejné bezpečnosti od přímého kontaktu s národními výbory. Zásada jednoho náčelníka, zodpovědného za bezpečnost v kraji či okrese, vedla k tomu, že národní výbory a koneckonců i straničtí funkcionáři jednali výhradně s náčelníky MV. Vzhledem ke skutečnosti, že do funkcí náčelníků Ministerstva vnitra byly zařazováni automaticky bývalí náčelníci Státní bezpečnosti, kteří neměli s různorodou a širokou oblastí Veřejné bezpečnosti žádné zkušenosti, ale rozhodovali o různých veřejněbezpečnostních opatřeních a svá rozhodnutí či rozkazy, termíny nebo pokyny shora pouze přenášeli na náčelníky VB. Tento způsob řízení byl považován za podceňování Veřejné bezpečnosti a byl jednou z hlavních příčin prohloubení již evidentního rozporu mezi oběma složkami. Také tím byla porušována další propagovaná zásada, že představitel Veřejné bezpečnosti má být v co nejširším kontaktu s veřejností, zatímco reprezentant Státní bezpečnosti nemá být oficiálně příliš viděn. Dalším důvodem k nespokojenosti bylo odejmutí jakékoliv pravomoci náčelníkům Veřejné bezpečnosti ve věcech hospodářsko-finančních zrušením těchto odborů na správách VB. Své materiální požadavky (přidělení služebního vozidla, pohonné hmoty, technické prostředky i vnitřní zařízení apod.) musel náčelník VB řešit přes náčelníka krajské správy MV. Rovněž tak i v otázkách odměňování, povyšování, vyznamenávání i instalace do funkcí příslušníků VB byl jejich náčelník vázán na souhlas náčelníka MV, i když mu kázeňský řád pro Veřejnou bezpečnost dával právo o těchto záležitostech rozhodovat. Přes značnou nespokojenost s takovým způsobem řízení práce Veřejné bezpečnosti, nebyla vůle tento systém změnit.

¹³⁷ AMV Kanice, f. H 1-4, i. č. 332.

Na celostátní konferenci KSČ v červnu 1956 byla konečně činnost bezpečnostních orgánů, prokuratury a soudů z předchozích let kritizována a jejich „přehmaty“, vyrobené na politickou objednávku komunistického vedení měly být odstraněny. Ovšem nakonec došlo jenom k dalšímu posílení samostatnosti a nekontrolovatelnosti institucí činných v trestním řízení. Především byl 19. prosince 1956 s účinností od 1. ledna 1957 přijat zákon č. 64/1956 Sb. o trestně soudním řízení (trestní řád). V něm byly zakotveny v podstatě všechny návrhy vyslovené v usnesení celostátní konference KSČ s tím, že nakonec nebyl zřízen institut vyšetřujících soudců a vyšetřování měli vykonávat jedině vyšetřovatelé prokuratury a Ministerstva vnitra a přípravné řízení se nemělo konat formou vyhledávání a vyšetřování, jak bylo navrhováno, ale pouze formou vyšetřování. Bezpečnostní orgány mohly nadále provádět pouze ty úkony, které trestní řád výslovně stanovil, jako např. zatčení pachatele přistiženého při činu, vzetí do prozatímní vazby, provedení osobní či domovní prohlídky. Tyto úkony však mohl provést bez předchozího souhlasu prokurátora jedině tehdy, jestliže věc nesnesla odkladu. Nový trestní řád přinesl vyšetřovatelům VB určitou procesní, byť ne vždy úplnou, samostatnost tím, že se stali jedním z orgánů činných v trestním řízení. Podle nového zákona měli právo samostatně zahajovat vyšetřování, vznášet obvinění a z vlastní iniciativy provádět vyšetřovací operace. Vyšetřovali zpravidla samostatně, i když v některých činnostech byli omezeni souhlasem prokurátora nebo je směl konat jedině prokurátor (ještě větší procesní samostatnost dal vyšetřovatelům VB až další zákon z roku 1961). Dozor nad vyšetřováním byl tedy v této době dvojitý. Jednak ze strany prokurátora v rozsahu jeho práv a povinností (všechny pokyny prokurátora v zákonem vymezeném rozsahu týkající se procesní nebo kriminalistické stránky vyšetřování byly závazné a nebylo proti nim odvolání), jednak ze strany příslušného územního náčelníka, který prováděl dozor z titulu svého služebního postavení. Jeho dohled se zpravidla omezoval na dávání pokynů (rozkazů) týkajících se kriminalistické stránky, k zahajování vyšetřování, vznášení obvinění a omezení svobody pachatele v těch nejzávažnějších případech.

Koncem roku 1956 se znovu oživila diskuse o zpracování nového zákona, tentokrát o Veřejné bezpečnosti. Fakt, že starý zákon z roku 1948 byl ve všech směrech zastaralý a překonaný, zejména ve svých ustanoveních o organizaci (Sbor národní bezpečnosti měl být výkonným orgánem krajských a okresních národních výborů) a o přijímání a propouštění příslušníků SNB, si uvědomovali všichni odpovědní funkcionáři. S výjimkou článku o právu na použití zbraně již prakticky nic ze starého zákona neplatilo, takže zákon přestal plnit funkci základního právního předpisu pro bezpečnostní orgány v Československu. V návrhu zákona

byly zakotveny zejména zásady poměru orgánů Veřejné bezpečnosti k národním výborům, soudům a prokurátorům, její zásadní úkoly, organizační struktura, právní postavení a pravomoc příslušníků VB a otázky Pomocné stráže VB. Zatím se však dospělo pouze k myšlence dalšího interního projednávání nové předlohy s tím, že v současné době není vhodné nový zákon o bezpečnostních orgánech vydávat.

Další rok přinesl opět alespoň dílčí změny v organizaci Veřejné bezpečnosti. K „vylepšení“ práce Veřejné bezpečnosti byly stanoveny komise, které zkoumaly systém a metody práce Veřejné bezpečnosti a své závěry pak zapracovaly do návrhů na reorganizaci, z nichž některé byly realizovány. S platností od 1. července 1957 nařídil ministr vnitra svým rozkazem č. 88 z 24. června 1957¹³⁸ na Hlavní správě VB, správách VB a odděleních VB zrušení dopravních inspektorátů a jejich sloučení s odborem (skupinou) vnější služby v odbor (skupinu) vnější a dopravní služby. Důvodem pro sloučení byl podobný charakter výkonu služby při zajišťování veřejného pořádku a dopravní bezpečnosti. Spojení obou odborů (skupin) mělo umožnit jednotné řízení hlídkových příslušníků, okrskových zmocněnců i už bývalých dopravních inspektorátů zejména směrem k dopravní bezpečnosti. Dále ministr vnitra zrušil povolovací odbor a sloučil jej s operativně-pátracím odborem v odbor operativně-pátrací a povolovací. Mělo tak být ujednoceno pátrání po osobách, věcech, ilegálně držených zbraních, jedech a výbušninách, které dosud prováděly kriminální, operativně-pátrací, povolovací odbory a některých případech i dopravní inspektoráty (motorová vozidla). Dopravní nehody měly být u správ VB a oddělení VB vyšetřovány výhradně vyšetřovacím odborem. Další změnou bylo začlenění statisticko-evidenčního oddělení (skupiny) u správ VB jako zvláštní skupiny do vnitřního odboru (oddělení). Kriminálně-technickou skupinu a funkci pyrotechnika (dosud povolovací oddělení) zařadil ministr vnitra do vyšetřovacího odboru správy VB, aby došlo k lepší spolupráci při vyšetřování trestných činů. U oddělení VB od této doby prováděla pátrání po osobách, věcech, ilegálně držených zbraních, jedech a výbušninách vnitřní skupina, kde byl zařazen operativní pracovník z kriminální skupiny. U menších oddělení Veřejné bezpečnosti, kde to současná hospodářská a bezpečnostní situace vyžadovala, bylo ponecháno v pravomoci náčelníka oddělení VB využívat při šetření případů operativní pracovníky kriminální skupiny a skupiny rozkrádání a spekulace bez ohledu na to, o jakou trestnou činnost se bude jednat. Za účelem odstranění duplicity v práci mezi útvary VB a VB-Ž bylo u součástí VB na železnici zrušeno sledování, ustanovka a povolovací systém. Tyto úkoly zabezpečovaly pro příště příslušné útvary Hlavní správy VB, správ VB a

¹³⁸ AMV Kanice, f. A 6/4, i. č.398.

oddělení VB. Po všech uvedených transformacích měla organizace Ministerstva vnitra a orgánů Veřejné bezpečnosti na podzim roku 1957 tuto podobu,¹³⁹ přičemž vedení MV tvořil ministr vnitra a jeho pět náměstků. MV bylo rozdělené do několika pracovních celků – bezpečnostní složky, vojska MV, civilní složky a pomocné složky – které se podle náplně práce dělily na jednotlivé součásti:

bezpečnostní složky: – Státní bezpečnost

– Veřejná bezpečnost

– nápravná zařízení¹⁴⁰

vojska MV

– Pohraniční stráž

– Vnitřní stráž

– Civilní obrana¹⁴¹

civilní složky

– státní požární dozor¹⁴²

– archivní součásti

– tiskový dohled¹⁴³

– odbor pro národní výbory

pomocné složky

– vnitřní správa

– správa kádrů

– hospodářská správa¹⁴⁴

– zdravotní správa

– spojovací odbor

– odbor kulturních zařízení MV

– finanční odbor

¹³⁹ AMV Kanice, f. H 1-4, i. č. 358.

¹⁴⁰ NZ byla organizačně rozdělena na věznice a nápravně pracovní tábory. NZ řídila Správa nápravných zařízení. 1. 1. 1958 byl vydán přísně tajným rozkazem MV č. 11 *Statut nápravných zařízení a Statut správy nápravných zařízení*. Viz *Historie MV a SNB* s. 46.

¹⁴¹ Civilní obrana byla speciální složkou MV, jejímž úkolem byl výcvik a výchova občanů v zacházení se všemi ochrannými prostředky proti biologickým, chemickým a leteckým útokům a proti radioaktivnímu záření. Po organizační stránce byla rozdělena na speciální jednotky podle druhu úkolů. Při jejich plnění měla úzce spolupracovat s národními výbory, aby tak byla zajištěna masová účast z řad obyvatelstva. – AMV Kanice, f. H 1-4, i. č. 358.

¹⁴² Orgány státního požárního dozoru připravovaly a vydávaly právní předpisy, směrnice, pokyny a technické normy v oboru požární ochrany. Dále prováděly kontrolu protipožárních opatření a pečovaly o výcvik jednotek PO. Organizačně byla požární ochrana rozdělena na Správu státního požárního dozoru MV, která řídila krajské správy SPD, okresní inspekce SPD a městské, příp. obvodní inspekce SPD, jež byly organizační složkou příslušného národního výboru. – Tamtéž.

¹⁴³ Úkolem tiskového dohledu bylo zabránit jakémukoliv zveřejnění či šíření údajů a skutečností obsahujících státní, hospodářské nebo služební tajemství. V Praze existovala Hlavní správa tiskového dohledu, v Bratislavě Oblastní správa TD a při krajských správách MV fungovala oddělení TD. – Tamtéž.

¹⁴⁴ 1. července 1958 byl TR MV č.125 dosavadní hospodářský aparát MV zrušen a místo něj vytvořen hlavní tým MV. Viz *Historie MV a SNB*, s.47.

- letecký oddíl
- odbor tělovýchovy

Organizační struktura Veřejné bezpečnosti se od minulé reorganizace prakticky nezměnila. V čele složky VB stála Hlavní správa VB, která byla podřízena ministru vnitra a jeho náměstkovi pro VB. K zajištění řízení podřízených součástí byla HS VB rozčleněna na tyto správy, odbory a oddělení:

- ⇒ vedení (náčelník HS VB, dva zástupci pro operativní útvary a jeden pro věci politické, který současně řídil politický odbor); náčelník zodpovídal za práci Veřejné bezpečnosti v celostátním měřítku, vydával rozkazy a směrnice a zásadní dokumenty ministra vnitra a jeho náměstků, prostřednictvím MV a jeho náměstka pro VB musel informovat vládu a „politbyro“ ÚV KSČ o situaci v bezpečnosti a předkládat návrhy na opatření
- ⇒ inspekce náčelníka HS VB prováděla podle pokynů náčelníka HS VB kontrolu plnění rozkazů a směrnic MV a jeho náměstka pro VB a náčelníka HS VB, prověřovala práci útvarů VB, vypracovávala rozborů a předkládala návrhy k odstraňování zjištěných nedostatků
- ⇒ vnitřní odbor organizoval a kontroloval evidenci, včasné doručování a oběh služební korespondence, rozkazů a směrnic, realizoval dozorcí službu, administrativně hospodářské práce, vyřizoval stížnosti a žádosti občanů, vedl zápisy z porad štábu, zajišťoval utajování písemností, prováděl agendu mobilizační a CO
- ⇒ Správa VB pro železnici
- ⇒ odbor boje proti kriminálním trestným činům
- ⇒ odbor boje proti rozkrádání a spekulaci
- ⇒ odbor vnější a dopravní služby
- ⇒ odbor vyšetřovací
- ⇒ odbor operativně-pátrací a povolovací¹⁴⁵
- ⇒ odbor vědecko-technický
- ⇒ odbor občanských průkazů

¹⁴⁵ Součástí tohoto odboru od roku 1955 bylo 3. zvláštní oddělení. Příslušníci zvláštních oddělení, která byla zřízena i na správách VB, vykonávali tajnou službu pro vedení účinnějšího boje s trestnou činností a na pomoc operativním odborům. Zvláštní oddělení organizovalo, řídilo a provádělo ustanovku a sledování. – AMV Praha, f. A 6/3, i. č. 887: vydání Instrukce pro práci zvláštních oddělení v součástech VB v R MV č. 160/1955, a AMV Kanice, f. H 1-4, i. č. 258.

- ⇒ odbor cizinecký¹⁴⁶
- ⇒ odbor statisticko-evidenční
- ⇒ odbor kádrový
- ⇒ odbor politický

(Odborům, ke kterým neuvádím podrobnosti, zůstala náplň práce nezměněna.)

V rámci jednotlivých krajských správ byly i nadále organizovány správy VB pro výkon služby Veřejné bezpečnosti a pro řízení podřízených útvarů v rámci kraje. Jejich organizace a náplň přibližně opisovala organizační strukturu HS VB.

V organizaci okresního oddělení MV bylo pro úkoly Veřejné bezpečnosti v okrese začleněno oddělení VB, jeho náčelník byl zástupcem náčelníka OO MV pro Veřejnou bezpečnost a byl mu přímo podřízen. Zatímco Hlavní správa VB a správy VB byly převážně řídicími orgány služby VB, základním úkolem oddělení VB byl přímý výkon bezpečnostní služby, kterou vykonávalo prostřednictvím okrskových zmocněnců, hlídkových, operativních, vyšetřovacích a ostatních příslušníků. Organizační struktura oddělení VB byla následující:

- vedení
- vnitřní skupina + operativní pracovník
- skupina boje proti kriminálním trestným činům
- skupina boje proti rozkrádání a spekulaci
- skupina vnější a dopravní služby
- skupina vyšetřovací + technik a psodod
- skupina průkazů

Náplň práce jednotlivých skupin oddělení VB byla shodná s náplní práce příslušných odborů, samostatných oddělení a skupin na správách VB, ovšem v rozsahu působnosti oddělení VB. U některých oddělení VB byla začleněna i obvodní oddělení VB, kde byli obvykle dva operativní pracovníci a okrskoví zmocněnci. Ve výjimečných případech zde fungoval též jeden vyšetřovatel a příp. hlídkoví příslušníci. V pohraničních okresech, kde neoperovala Pohraniční stráž, nadále pracovala pohraniční oddělení VB,¹⁴⁷ řízená okresními odděleními VB.¹⁴⁸ V rámci některých oddělení VB existovaly stále poříční oddíly VB, konající hlídkovou

¹⁴⁶ V archivním materiálu ze 4. 9. 1957 (AMV Kanice, f. H 1-4, i. č. 358) je uveden odbor zahraniční, avšak ten vznikl sloučením cizineckého odboru HS VB a zbytku agendy III. zvláštního odboru MV až v červenci 1958, jak je uvedeno v dalším textu.

¹⁴⁷ Kromě hlídání svěřeného úseku státní hranice měla pohraniční oddělení VB i síť důvěrníků. – AMV Kanice, f. H 1-4, i. č. 358.

¹⁴⁸ 1. ledna 1957 začal platit *Statut pro hraniční službu Veřejné bezpečnosti* a 15. července 1957 byl vydán *Statut hraničního a zakázaného pásma ČSR*. Viz *Historie MV a SNB*, s. 43 a 45.

službu k udržení bezpečnosti a pořádku na vodních tocích a přehradách (organizační struktura celé složky Veřejné bezpečnosti viz příloha č. 8).

Částečné reformy organizace bezpečnostních složek se odehrály i v následujícím roce. Dnem 1. ledna nabylo účinnosti vládní nařízení č. 64/1957 Sb. o místní bezpečnosti. Vládní nařízení vytvořilo právní základ pro rozšíření a upřesnění činnosti národních výborů ve věcech bezpečnostní povahy a pro uskutečnění nového vztahu orgánů Veřejné bezpečnosti k národním výborům. Podle tohoto dokumentu zajišťují místní bezpečnost národní výbory prostřednictvím svých výkonných orgánů a orgánů Veřejné bezpečnosti. Ty jsou odpovědný národním výborům a jejich radám za plnění uložených úkolů v místní bezpečnosti a jsou povinny úkoly jim národními výbory uložené plnit. Provádění vládního nařízení mělo být uzpůsobeno místním podmínkám, takže konkrétní náplň činnosti národních výborů a orgánů Veřejné bezpečnosti na tomto úseku byla na různých místech odlišná. Úkoly místní bezpečnosti byly dvojího druhu. Za prvé všeobecná péče o pořádek a bezpečnost osob a majetku na místech veřejně přístupných, např. na ulicích, náměstích, nádražích, stadionech, v závodech veřejného stravování, v prodejnách a domech (zachovávání „socialistického“ soužití, čistoty, nočního klidu), která byla dosud zajišťována Veřejnou bezpečností, měla být obstarávána národními výbory, ale i nadále prostřednictvím orgánů Veřejné bezpečnosti. Za druhé péče o bezpečnost na veřejných komunikacích (odstraňování sněhu a bláta, instalování zábradlí, patníků a osvětlení apod.), ochrana před požáry, ochrana úrody, polního a lesního majetku, péče o bezpečnost a pořádek při veřejných představeních, při lidových zábavách, tělovýchovných a sportovních podnicích, dohled nad dodržováním shromažďovacího práva a potírání alkoholismu měly národní výbory zajišťovat výhradně prostřednictvím svých výkonných orgánů. Pouze při vyžádání operativního zásahu bezpečnostních orgánů byla Veřejná bezpečnost povinna spolupracovat.¹⁴⁹

Změn se dočkala v roce 1958 také pasová, vízová a pobytová agenda. Dosavadní organizace tohoto úseku Ministerstva vnitra, vzhledem k jisté roztržičnosti, nepřesnému vymezení kompetencí Státní a Veřejné bezpečnosti a neustále stoupajícímu počtu žádostí o povolení zahraničních cest, již plně nevyhovovala. Rozkazem MV č. 101 ze dne 23. 7. 1958¹⁵⁰ byl zrušen III. zvláštní odbor MV a státněbezpečnostní agenda (materiály státněbezpečnostního charakteru, prověřování osob) byla převedena k I. zvláštnímu odboru, čímž byl vytvořen centrální orgán, který uvedenou agendu řídil. Operativní součásti MV se

¹⁴⁹ Rozkaz MV č. 13 ze dne 1. února 1958. – AMV Kanice, f. A 6/2, i. č. 647.

¹⁵⁰ AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 1224.

pak pouze vyjadřovaly k předloženým materiálům. Naproti tomu, aby byla dodržena zásada styku žadatelů (cizí státní příslušníci, osoby bez státní příslušnosti a českoslovenští občané) výhradně s orgány Veřejné bezpečnosti, měly být žádosti i případné urgencye podávány pouze u těchto útvarů. Zbývající část agendy a pracovníků zrušeného III. zvláštního odboru byla tedy převedena k cizineckému odboru na Hlavní správě VB, kde se tak vytvořil zahraniční odbor HS VB. Tímto opatřením byla tedy většina administrativních výkonů přesunuta na Veřejnou bezpečnost, kde byl soustředěn podkladový materiál k evidenci cizích státních příslušníků a osob bez státní příslušnosti. Decentralizováno bylo rovněž rozhodování o povolení soukromých a turistických cest do Sovětského svazu a dalších lidově demokratických států na krajské správy MV a správy VB (sporné otázky měly řešit komise zřízené při krajských národních výborech v říjnu 1957), kde se měly žádosti nejen přijímat, ale i vydávat příslušné cestovní doklady. U krajských správ MV řešily tuto agendu I. zvláštní odbory za úzké spolupráce s odbory operativními. Tím se měl uvolnit prostor pro útvary Ministerstva vnitra věnující se vyřizování žádostí československých občanů o cesty do kapitalistických států a naopak osob z těchto států do ČSR. K 1. srpnu 1958 bylo provedeno na Hlavní správě VB další sloučení zahraničního odboru a odboru občanských průkazů v jeden odbor zahraniční a OP. Obdobné sloučení oddělení (skupin) proběhlo i na správách VB.

Také rozdělení kompetencí u útvarů Veřejné bezpečnosti v některých případech přestalo vyhovovat. Obzvláště duplicita v činnostech městských odborů a oddělení VB na území jednoho města a zasahování jednoho do práce druhého a naopak nedostatečná ochrana některých úseků se stala neúnosnou, neboť se jejich služební úkoly nedaly úplně vymezit. Ministr vnitra proto svým rozkazem č. 118 ze dne 30. srpna 1958¹⁵¹ zrušil městské odbory VB v některých krajských městech (České Budějovice, Plzeň, Ústí n. L., Liberec, Hradec Králové, Pardubice, Jihlava, Olomouc, Gottwaldov (Zlín), Nitra, Banská Bystrice, Žilina a Prešov) a sloučil je s odděleními VB v uvedených okresech. Impulsem k tomuto kroku byly pravděpodobně také organizační změny ve stranickém aparátu, kde došlo k integraci OV KSČ s MV KSČ v uvedených krajských městech¹⁵².

Všechny uvedené změny z poslední doby byly poté zahrnuty do nového *Statutu hlavní správy Veřejné bezpečnosti* vydaného rozkazem MV č. 166 dne 12. prosince 1958¹⁵³ (spolu s ním byl vydán také *Statut správy Veřejné bezpečnosti na železnici*). Vzhledem k tomu, že

¹⁵¹ AMV Praha, f. A 6/4, i. č. 627.

¹⁵² AMV Kanice, f. H 1-4, i. č. 377.

¹⁵³ AMV Praha, f. A 6/4, i. č. 675.

k další reorganizaci Ministerstva vnitra¹⁵⁴ a Veřejné bezpečnosti do konce sledovaného období nedošlo, uvádím pro přehlednost celou organizační strukturu i obsah činností služby Veřejné bezpečnosti vcelku. Součástí Ministerstva vnitra byla Hlavní správa VB podřízená ministru a jeho náměstkovi pro VB. Hlavní správu VB řídil náčelník buď osobně nebo prostřednictvím svých zástupců a náčelníků správ a odborů. Řídícími dokumenty byly rozkazy, instrukce a směrnice vydávané ministrem vnitra nebo s jeho souhlasem. Náčelník HS VB vydával rozkazy a směrnice k provedení zásadních dokumentů vydaných MV. K zajištění řízení a kontroly práce podřízených útvarů VB fungovaly na HS VB tyto správy a odbory:

Inspekce náčelníka HS VB vykonávající jednotlivé příkazy náčelníka HS VB prověřovala plnění rozkazů a směrnic MV a jeho náměstka pro VB, prováděla rozborů pracovní činnosti na součástech VB a předkládala návrhy na odstranění zjištěných nedostatků.

Vnitřní odbor organizoval a kontroloval práci spojenou s evidencí a oběhem služební korespondence, rozkazů, směrnic MV, jeho náměstka pro VB a náčelníka HS VB; k tomu prováděl dozorčí službu, administrativně-hospodářské práce a vyřizoval stížnosti a žádosti občanů, vedl zápisy z porad, zajišťoval utajení písemností, řídil vnitřní oddělení a podřízených útvarů a ve spolupráci s odborem vnější a dopravní služby vedl agendu mobilizační a CO. Správa VB na železnici vedla boj proti rozkrádání, spekulaci, pašování a proti kriminálním trestným činům v železniční dopravě, zajišťovala zde veřejný pořádek a bezpečnost, vyšetřovala nebezpečné trestné činy a složité případy přesahující rámec podřízeného útvaru (OŽO VB), k tomu řídila a kontrolovala podřízené útvary VB-Ž na základě svého statutu (organizační struktura je uvedena v příloze č. 9¹⁵⁵).

Odbor boje proti kriminálním trestným činům organizoval prevenci k zamezení trestné činnosti (vražd, loupeží, výtržností, těžkých ublížení na zdraví, mravnostních deliktů a prostituce, opilství, krádeží všeho druhu, podvodů, zpronevěr, hazardních her a trestné činnosti mládeže), kontroloval práci podřízených součástí, koordinoval případy celostátního rozsahu a připravoval celostátní akce, pečoval o agenturní aparát¹⁵⁶ schopný pronikat do

¹⁵⁴ Od 1. 1. 1959 došlo pouze ke změnám v podřízenosti některých součástí centrálního aparátu MV jednotlivým náměstkům ministra vnitra. Impulsem pro tuto změnu byla diskuse kolem rozkazu MV č. 45/1958 o zvýšení úrovně řízení a kontroly práce MV. Zlepšení organizace práce mělo tedy přinést převedení kontrarozvědčích útvarů pod jednoho náměstka, také spojovací odbor byl přiřazen k ostatním technickým útvarům vedených jedním náměstkem, letecký oddíl MV byl přiřazen k VIII. správě MV (přeprava stranických a vládních činitelů) pod jednotné vedení dalšího náměstka. – AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 295.

¹⁵⁵ AMV Kanice, f. H 1-4, i. č. 358.

¹⁵⁶ V této době už byly další zkušenosti z používání forem agenturně-operativní práce na útvarech VB. Původní, v roce 1954 vydané, instrukce o práci s agenturou v součástech VB (VB-oper-I-1 až 3) byly v koncem roku 1959 nahrazeny novými, jež zahrnovaly některé zásadní úpravy a přesnější formulace. Jednotlivé pojmy byly ujednoceny, došlo k upřesnění druhů spolupracovníků, upuštěno bylo také od podmínky členství v KSC u držitelů schůzkových místností a rezidentů (název rezident byl nový název místo zatím používaného termínu

různého prostředí, vedl operativní evidence pachatelů, zajišťoval řádný chod hlásné služby na tomto úseku, dělal rozborů trestné činnosti a zevšeobecňoval poznatky, organizoval odbornou přípravu psovodů a výcvik služebních psů a řídil práci ostatních psovodů na podřízených útvech. Děлил se na

- vnitřní skupinu
- 1. oddělení (násilné trestné činy)
- 2. oddělení (trestné činy majetkové a mravnostní)
- 3. oddělení (trestné činy mládeže a na mládeži)
- 4. oddělení (kynologie).

Odbor boje proti rozkrádání a spekulaci měl podobnou náplň práce, ovšem se zaměřením na delikty v oblasti národního a družstevního hospodářství a státní správy (sabotáže, padělání peněz a dokladů, úplatkářství, porušení povinnosti veřejného činitele, pašeráctví apod.), k tomu sledoval hospodářské objekty socialistického sektoru s možností páchaní hospodářských trestných činů a k tomu budovala vlastní agenturu. Odbor se děлил na

- vnitřní skupinu
- 1. oddělení (operativně-kontrolní)
- 2. oddělení (průmysl)
- 3. oddělení (zemědělství)
- 4. oddělení (obchod a distribuce)
- 5. oddělení (spekulace, pašování, padělání peněz a dokladů)

Odbor vnější a dopravní služby zajišťoval veřejný pořádek, dopravní bezpečnost a boj proti drobné trestné činnosti a pátrání po hledaných osobách, za tímto účelem organizoval také pomocné síly (Pomocná stráž VB, Pomocná služba DI a důvěrníci) a řídil hlídkové příslušníky a okrskové zmocněnce, řídil dozor nad hraničním režimem v úseku státních hranic s SSSR, Polskem a Maďarskem, kontroloval činnost pohraničních oddělení VB a přímo řídil oddělení pasových kontrol,¹⁵⁷ organizoval službu poříčních oddílů VB a eskortní službu VB, zajišťoval výchovu pomocných sil a občanů v oblasti VB, vydával bezpečnostní opatření při požárech, povodních epidemiích apod., řídil ostrahu cel předběžného zadržení, zajišťoval organizaci v bezpečnosti a pořádku v silničním provozu,

informátor-prostředník) a nadále se od nich vyžadovala „pouze“ oddanost lidově demokratickému zřízení. Nová instrukce také zjednodušila evidenci spolupracovníků i sjednotila a snížila počet tiskopisů (z 35 na 17). – AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 332.

¹⁵⁷ Bývalá oddělení a skupiny pohraničních kontrol převzala Veřejná bezpečnost v roce 1956 od Pohraniční stráže v úsecích uvedených státních hranic. – AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 224.

ve spolupráci s politickým odborem HS VB organizoval masovou propagační práci mezi řidiči a občany, řídil provádění technických prohlídek motorových vozidel apod., dohlížel na výcvik řidičů a učitelů, kontroloval vedení evidencí na tomto úseku, dohlížel na trestání dopravních přestupků a řídil a kontroloval práci podřízených útvarů. Byl rozdělen na

- vnitřní skupinu
- 1. oddělení (vnější služba)
- 2. oddělení (dopravní služba)

Odbor vyšetřovací řešil zvláště nebezpečné trestné činy a složité skupinové případy celostátního významu včetně dopravních nehod, řídil a kontroloval vyšetřování na podřízených útvarech, dbal na dodržování stanovených vyšetřovacích lhůt, kontroloval „odůvodněnost“ zahájení vyšetřování, vazeb, osobních a domovních prohlídek a „objektivnost“ vyšetřování. Odbor se dělil na

- vnitřní skupinu
- 1. oddělení (kriminální trestné činy)
- 2. oddělení (hospodářské trestné činy a vyšetřování dopravních nehod)

Odbor operativně-pátrací a povolovací řídil i prováděl pátrání po pachatelích zvláště nebezpečných trestných činů, cizincích, osobách bez státní příslušnosti, uprchlících, osobách vyhýbajících se zákonné vyživovací povinnosti, poskytoval pomoc oběma kriminálním odborům při pátrání po uvedených osobách a věcech, vedl kartotéku osob vyhlášených k pátrání, agenturně pátrací spisy a vydával pátrací oběžníky, též prováděl ustanovku a sledování, vydával povolení a oprávnění k nákupu, držení, převozu a používání zbraní, výbušnin, rozmnožovacích přístrojů a jedů a vedl jejich evidenci, dohlížel na dodržování předpisů o používání nebezpečných látek a prevenci, dohlížel na provozovny polygrafického průmyslu a rytecké dílny pro výrobu razítek se státním znakem a řídil podřízené útvary. Odbor se skládal z

- vnitřní skupiny
- 1. oddělení (pátrání)
- 2. oddělení (povolovací)
- 3. oddělení (zvláštní – ustanovka a sledování)

Kriminalistický ústav (bývalý vědecko-technický odbor) řídil kriminalistickou práci ve VB, prováděl znalecké posudky v oboru technické kriminalistiky pro všechny útvary MV a na dožádání prokuratur a soudů i všechny daktyloskopicko-identifikační práce, podle závažnosti

případů vysílal své pracovníky na místa činu, zevšeobecňoval vědeckotechnickou práci VB pomocí vydávaných učebních textů a časopisu *Kriminalistický sborník*, spolupracoval s vědeckými institucemi v oboru, zaváděl a propagoval nové vědeckotechnické metody v kriminalistice. Byl rozdělen na

- vnitřní oddělení
- 1. oddělení (monodaktyloskopie, hodnocování stop všeho druhu, monodaktyloskopická registrace recividistů)
- 2. oddělení (mechanoskopie, expertiza střelných zbraní, ústřední sbírka nábojnic a střel)
- 3. oddělení (chemie)
- 4. oddělení (biologie)
- 5. oddělení (grafická expertiza)
- 6. oddělení (metodicko-instrukční, kriminalistický kabinet, *Kriminalistický sborník* apod.)
- 7. oddělení (soudní fotografie)

Odbor zahraniční a občanských průkazů řídil a kontroloval práci odborů, oddělení a skupin zahraniční agendy a občanských průkazů na podřízených útvech VB, v zahraniční agendě řídil a kontroloval přijímání a prověřování žádostí československých občanů o cesty do zahraničí, vydával propustky do hraničního a zakázaného pásma a do oblastí malého pohraničního styku či turistické oblasti Vysokých Tater, povoloval soukromé a turistické cesty čs. občanů do SSSR a lidově demokratických států a vystavoval potřebné cestovní doklady, vedl ohlašovací a pobytovou agendu cizinců a osob bez státní příslušnosti a vystavoval potřebná víza, vydával doklady pro místně omezený přestup státních hranic, povolení k rozmluvě na státní hranici a vedl celostátní evidenci cizinců a osob bez státní příslušnosti trvale žijících v ČSR a přejezdů hranic zahraničními vozidly; v agendě občanských průkazů řídil vydávání OP a vše, co se jich týkalo (odcizení, ztráty, stížnosti), registroval totožnost občanů, řídil práci ohlašovců pobytů a jejich okresní evidence, ústřední evidenci obyvatel a podával informace o pobytu osob, spolupracoval s operativními orgány MV a VB. Děлил se na

- vnitřní oddělení
- 1. oddělení (cizinecké, povolování, ohlašovna)
- 2. oddělení (řízení výdeje OP, ústřední evidence obyvatel)

Odbor statisticko-evidenční vedl evidenci a registraci vyšetřovacích, agenturních a evidenčních spisů a daktyloskopických karet, vyhodnocoval celostátní statistické údaje a úzce spolupracoval s operativními útvary, Byl rozdělen na

- vnitřní skupinu
- 1. oddělení (evidence)
- 2. oddělení (statistiky)
- 3. oddělení (daktyloskopie – sbírka „závadových“ osob desetiprstová)

Odbor kádrový prováděl personální výběr a doporučoval rozmístění jednotlivých pracovníků, realizoval zvláštní prověrky příslušníků VB, vedl jejich osobní spisy, připravoval návrhy na kádrová opatření (povýšení, přemístění, jmenování do funkcí, uvolňování, vyznamenávání, nábor apod.), připravoval a evidoval kádrové rozkazy v soustavě pravomocí (nomenklatuře) náčelníka HS VB, vydával a evidoval služební průkazy, vyšetřoval přestupky a trestné činy příslušníků VB, ve spolupráci s příslušnými náčelníky prováděl výběr příslušníků do škol a kurzů VB, řídil podřízené kádrové útvary, organizoval zdokonalovací školení, bojovou a tělesnou přípravu

Odbor politický podle směrnic ÚV KSČ, rozkazů MV a jeho náměstka pro VB a náčelníka HS VB organizoval politickou činnost a výchovu příslušníků VB v duchu „bezmezná oddanost straně a vládě“, zvyšování jejich vzdělání a vypracovával pro ně přednášky, řídil redakční radu ústředního časopisu a nástěnných novin VB. Byl rozdělen na

- 1. oddělení (instrukční)
- 2. oddělení (masová výchova)
- redakce časopisu *Bezpečnost*

V krajských městech byly v rámci krajských správ MV organizovány správy VB podřízené náčelníku KS MV a po stránce odborné náčelníku HS VB. Organizační struktura a obsah činností správ VB byl přibližně stejný jako u Hlavní správy VB. Rozdílná byla pouze systemizace a některé detaily. Správu VB vedl náčelník, jeho zástupce pro operativu a zástupce pro věci politické, mimo MS VB Praha a správ VB v Ústí nad Labem, v Praze, Ostravě, Brně, Bratislavě a v Košicích, kde byli dva zástupci pro operativu. Dále byla do vnitřního oddělení začleněna skupina statisticko-evidenční a do vyšetřovacího odboru správy VB skupina techniků.

Pro hlavní město Prahu fungovala Městská správa VB, přímo podřízená Hlavní správě VB. V Brně, Ostravě a v Bratislavě byly zřízeny pro obvod města také městské správy VB, ale tyto byly podřízeny příslušným správám VB. Městské správy byly rozděleny na městská

oddělení VB, která stála na úrovni oddělení VB (okres). Pro obvody některých krajských měst pracovaly městské odbory pod pravomocí příslušné správy VB.

Ve všech okresních městech byla v rámci okresních oddělení MV zřízena oddělení VB,¹⁵⁸ která byla v podřízenosti jak k náčelníku okresního oddělení MV tak, po stránce odborné, správě VB v příslušném kraji. Organizačně byla rozdělena na

- vedení (náčelník a zástupce pro věci politické, u větších O VB i zástupce pro operativu)
- vnitřní skupina + operativní pracovník (pátrání a povolování)
- skupina pro boj s kriminálními trestnými činy
- skupina pro boj proti rozkrádání a spekulaci
- skupina vnější a dopravní služby
- skupina vyšetřovací + technik a psůvod
- skupina zahraniční a občanských průkazů

U některých oddělení VB byla nadále organizována obvodní oddělení VB (dále rozdělená na okrsky), podle potřeby poříční oddělení VB a v pohraničních okresech pohraniční oddělení VB.

* * *

Hlavní poslání a úkoly Veřejné bezpečnosti se tedy v průběhu 50. let oproti předchozímu období výrazně změnily. Nejenže přebrala velké množství správních činností od ostatních orgánů státní správy, také metody a formy její práce se dost podstatně přetransformovaly. Veřejná bezpečnost procházela v této době složitou a nejednoznačnou etapou, od komunistického temna, kdy za každým rohem číhal „třídí nepřítel“, sabotér,

¹⁵⁸ Vzhledem ke stále silícím rozporům obou bezpečnostních složek musely být v roce 1959 vydány MV *Zásady součinnosti okresních oddělení MV a oddělení VB*. V rámci základního společného úkolu a společné odpovědnosti za bezpečnost v okrese se okresní oddělení MV soustřeďovalo na boj proti „kontrarevoluční“ trestné činnosti a oddělení VB na boj proti kriminálně trestné činnosti, na zajištění veřejného pořádku, dopravní bezpečnosti, dodržování pravidel, na výchovnou práci mezi občany a zajištění bezpečnosti občanů a jejich majetku. Okresní oddělení MV mělo plnit své úkoly přísně konspirativně s perspektivou ještě většího utajování státně bezpečnostní práce na rozdíl od oddělení VB, které operovalo převážně ve stejnohodnotě a jeho příslušníci byli zřejmými představiteli bezpečnostního aparátu. Obě bezpečnostní složky odpovídaly za svoji práci příslušným orgánům strany, svým představeným náčelníkům a pokud šlo o Veřejnou bezpečnost ve věcech místní bezpečnosti, též okresním národním výborům. Představitelem Bezpečnosti na okrese byl výhradně náčelník okresního oddělení MV, který řídil práci obou složek, ale do konkrétních odborných otázek VB neměl přímo zasahovat, aby nenarušoval osobní odpovědnost náčelníka oddělení VB. Samozřejmě zde platila zásada jednoho náčelníka a zásada podřízenosti (jak už bylo řečeno, pro náčelníka oddělení VB z toho vyplývala dvojitá služební podřízenost – směrem k náčelníku OO-MV a náčelníku S VB v kraji). Ústní a písemné zprávy o bezpečnostní situaci v okrese však podávali OV KSČ výhradně společně. Kromě zásady součinnosti si měly obě složky pomáhat při organizování operativních opatření. – AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 304.

rozvraceč lidově demokratického státu či kapitalistický agent, přes dusno počátků studené války a likvidaci některých společenských vrstev i soukromého vlastnictví k vynucenému přiznání chyb a deformací v „socialistické zákonitosti“ a k postupnému obratu pozornosti k obyčejnému „pracujícímu lidu“ a až panickému strachu z možných projevů nespokojenosti. Z tohoto důvodu se čím dál markantněji projevovala snaha formovat Veřejnou bezpečnost tak, aby s jistou dávkou ostražitosti sloužila občanům, a Státní bezpečnost tak, aby jejich názory, postoje či projevy ve spolupráci s VB neméně ostražitě hlídala. V dochovaných písemnostech Veřejné bezpečnosti je vidět jisté úsilí o postupnou simplifikaci některých činností nebo správních agend, např. administrativy občanských průkazů, procedur při vydávání některých dokladů, správních poplatků, zjednodušení a snížení počtu formulářů či hlášení pobytu apod., i když tzv. bezpečnostní hledisko a co nejlepší využití a podchycení možných nepřátel při různých úpravách vždy převažovalo. Aby tyto úseky mohly „lépe sloužit bezpečnostním účelům [!] a aby občané byli oprostěni od zbytečných povinností“, hledalo se i uvnitř Veřejné bezpečnosti (a nejen u ní) co „nejvýhodnější“ a nejlevnější organizační uspořádání. Mnoho zásadních reorganizací i dílčích úprav nebylo vždy tím nejlepším řešením (např. zrušení stanic SNB a zavedení systému okrskové služby či vytvoření nového Ministerstva národní bezpečnosti). Výkon služby Veřejné bezpečnosti ztěžovalo permanentní snižování početních stavů příslušníků (zejména v terénu) a díky „kádrovým“ čistkám na počátku 50. let i z hlediska kvalifikace nevyhovující personální obsazení. Například k 1. lednu 1957 měla Veřejná bezpečnost k dispozici 21 293 příslušníků a 691 občanských zaměstnanců.¹⁵⁹ Z toho vysokoškolské vzdělání mělo jen 29 příslušníků, vyšší odbornou školu 62 příslušníků, nižší odbornou školu 411 a tzv. jedenáctiletku 130 příslušníků, základní vzdělání absolvovalo 12 400 a neúplné základní vzdělání mělo 8 261 příslušníků. V náčelnických funkcích bylo instalováno pouze 7 vysokoškoláků, 27 maturantů, 456 náčelníků vychodilo základní školu a 106 náčelníků mělo jenom tzv. obecnou školu. Přesto, že museli příslušníci absolvovat odborné školy a kurzy MV a VB,¹⁶⁰ vzdělanostní úroveň byla dlouho velmi nízká. Nedotknutelné postavení komunistické strany bylo příčinou úplného zpolitizování práce bezpečnostních složek. To se odrazilo také v politické angažovanosti příslušníků. V KSČ bylo organizováno 18 133 příslušníků Veřejné bezpečnosti a 287 občanských zaměstnanců.¹⁶¹

¹⁵⁹ AMV Kanice f. A 2/1, i. č. 237.

¹⁶⁰ Svým vývojem prošel i systém rezortních škol. Byly samozřejmě využívány i možnosti přípravy vybraných příslušníků v sovětských bezpečnostních školách. V průběhu 50. let vykrytalizoval v československých bezpečnostních složkách jednotný, třístupňový systém školení příslušníků SNB. Prvním stupněm byly základní školy MV a VB, druhý stupeň tvořila Střední odborná škola MV a třetím stupněm pak byl kurs při právnické fakultě UK. Viz TR MV č. 68 ze dne 4.7.1956. – *Historie MV a SNB*, s. 43.

¹⁶¹ AMV Kanice, f. A 2/1, i. č. 237.

Nejen „politická úroveň“, ale i ten správný původ byl důležitou podmínkou k přijetí do služeb bezpečnostních sborů. Dělnický původ však mělo 16 874 příslušníků Veřejné bezpečnosti a 525 občanských zaměstnanců, ze zemědělských rodin bylo 3 249 příslušníků a 77 občanských zaměstnanců, zbytek měl úřednický, živnostenský a jiný původ.¹⁶² S tímto stavem byli odpovědní funkcionáři celkem spokojeni, horší to bylo se složením pracovníků podle délky služby. Počet příslušníků sloužících více než 5 let činil téměř 49 % celkového stavu. Značný byl však počet mladých příslušníků pracujících ve VB do 2 let – 13 %, který byl vyvolán dost velkou fluktuací, způsobenou propouštěním zaměstnanců bývalých bezpečnostních sborů. Přesto jich zatím však fungovalo ve VB asi 20 %. Sloužili převážně na úseku vnější služby, v administrativě a neobešly se bez nich ani vyšetřovací skupiny zejména na odděleních VB (v náčelnických funkcích ovšem nebyli zastoupeni). Jen nepatrný počet z nich, vzhledem k jejich odborným znalostem, vykonával funkce vedoucích vyšetřovacích skupin na odděleních VB. Plánovalo se však, že během 3 – 5 let bude tento problém vyřešen, neboť ročně muselo odejít ze služby asi 1 000 příslušníků bývalých bezpečnostních sborů.¹⁶³

¹⁶² Tamtéž.

¹⁶³ Tamtéž.

Jak vyplývá z uvedených náplní práce jednotlivých útvarů VB, zasahovala tato složka dost výrazně do života celé společnosti a naopak se v ní odrážela daná politická a společenská situace. Přes všechny změny zůstávalo základním úkolem Veřejné bezpečnosti udržování klidu a veřejného pořádku, boj proti nejrůznější trestné činnosti a ochrana osobního a národního majetku. Je nutno ovšem podotknout, že v tomto období docházelo k porušování veřejného klidu nebo k projevům nespokojenosti většího rozsahu jen zcela výjimečně, a to zejména v roce 1953 v souvislosti s měnovou reformou nebo s odstraňováním soch T. G. Masaryka na Olomoucku. Ani události v Maďarsku a Polsku či ekonomické problémy v komunisty řízeném hospodářství se na aktivizaci veřejnosti příliš neprojeví.¹⁶⁴ Další případy tzv. výtržnictví (potluchy, tramské akce, majálesy apod.) neměly větší politický význam. Charakteristickým rysem těchto hromadných akcí byly naprosto rozdílné podněty a lokální omezenost, což usnadňovalo jejich likvidaci většinou vlastními silami VB. Veřejná bezpečnost, zejména její kriminální útvary, tedy řešila hlavně jednotlivé případy překračování zákonů, ať už z důvodů politické objednávky¹⁶⁵ nebo se jednalo o standardní trestnou činnost. Je zároveň nutné připomenout, že Veřejná bezpečnost byla nedílnou součástí bezpečnostního aparátu totalitního státu a nejen, že existovala v jednom bezpečnostním sboru vedle Státní bezpečnosti, byla také povinna s ní spolupracovat a spolupodílet se na nejrůznějších státněbezpečnostních akcích a opatřeních.

¹⁶⁴ Viz PERNES, Jiří: *Ohlas maďarské revoluce roku 1956 v československé veřejnosti. Z interních hlášení krajských správ MV*. In: *Soudobé dějiny*, R. III., č. 4, r. 1996, s. 512–526; též: *Československý rok 1956. K dějinám destalinizace v Československu*. In: *Soudobé dějiny*, R. VII, č. 4, r. 2000, s. 594–618.

¹⁶⁵ Např. situace na venkově při likvidaci sedláků, viz JECH, Karel: *Soumrak selského stavu 1945–1960*. Praha 2001.

ARCHIVNÍ PRAMENY:

Archiv MV ČR Praha

- Studijní ústav, fond č. 304 – bezpečnostní složky
- Fond A 6/3-4 (organizační a vnitřní správa FMV)

Archiv MV ČR Kanice

- Fond H 1-4 (vnitřní odbor Hlavní správy VB)
- Fond H 1-1 (náměstek ministra vnitra ČSSR Záruba)
- Fond H 2-1 (sekretariát Hlavního velitelství VB MV ČSR)
- Fond H 2-3 (inspekce Hlavního velitelství VB MV ČSR)
- Fond A 6/1-2 (organizační a vnitřní správa FMV)

PUBLIKOVANÉ PRAMENY:

- Sbírka zákonů a nařízení ČSR
- Úřední listy
- Věstník Ministerstva vnitra
- Věstník Sboru národní bezpečnosti
- Věstník Ministerstva národní bezpečnosti
- Rozkaz ministra národní bezpečnosti

POUŽITÉ ZKRATKY:

AMV	Archiv Ministerstva vnitra
BKTČ	boj proti kriminálním trestným činům
BRS	boj proti rozkrádání a spekulaci
CO	Civilní obrana
ČSD	Československá železniční doprava
DI	dopravní inspektorát
FMV	Federální ministerstvo (ministr) vnitra
HIS	Hlavní informační správa
HS VB	Hlavní správa Veřejné bezpečnosti
HS StB	Hlavní správa Státní bezpečnosti
i. č.	inventární číslo
kart.	karton
KNV	krajský národní výbor
KR	kádrový rozkaz
KV KSČ	Krajský výbor Komunistické strany Československa
KV NB	Krajské velitelství národní bezpečnosti
LM	Lidové milice
MNB	Ministerstvo (ministr) národní bezpečnosti
MO VB	městské oddělení Veřejné bezpečnosti
MS VB	městská správa Veřejné bezpečnosti
MV	Ministerstvo (ministr) vnitra

MV KSČ	Městský výbor Komunistické strany Československa
N HS VB	náčelník Hlavní správy Veřejné bezpečnosti
N KS MV	náčelník krajské správy Ministerstva vnitra
N MNB	náměstek ministra národní bezpečnosti
N MV	náměstek ministra vnitra
NB	národní bezpečnost
NV	národní výbory
OBKTČ	odbor boje proti kriminálním trestným činům
OBRS	odbor boje proti rozkrádání a spekulaci
ODI	občanští dopravní inspektoři
ONV	okresní národní výbor
OO MV O VB	oddělení Veřejné bezpečnosti okresního oddělení Ministerstva vnitra
OP	občanský průkaz
OPK	oddělení pohraniční (pasové) kontroly
OSH	ochrana státních hranic
OV KSČ	Okresní výbor Komunistické strany Československa
OV NB	okresní velitelství národní bezpečnosti
OZ	okrskový zmocněnec
OŽO VB	Oblastní železniční odbor Veřejné bezpečnosti
PK	pohraniční nebo pasová kontrola
PO	požární ochrana
PS	Pohraniční stráž
PT R	přísně tajný rozkaz
PVS	Pohraniční a Vnitřní stráž
R MNB	Rozkaz ministra národní bezpečnosti
R MV	Rozkaz ministra vnitra
S VB Ž	Správa Veřejné bezpečnosti na železnici
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SNZ	Správa nápravných zařízení
SPD	Státní požární dozor
SPK	skupina pohraniční (pasové) kontroly
StB	Státní bezpečnost
TD	tiskový dohled
TR	tajný rozkaz
Ú. l.	Úřední listy
ÚO KSČ	útvarová organizace Komunistické strany Československa
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
V PS	Velitelství Pohraniční stráže
V PVS	Velitelství Pohraniční a Vnitřní stráže
V StB	Velitelství (velitel) Státní bezpečnosti
V VB	Velitelství (velitel) Veřejné bezpečnosti
VB	Veřejná bezpečnost
VB Ž	Veřejná bezpečnost na železnici
VDS	dopravní a vnější služba
VKR	Vojenská kontrarozvědka
VZS	Vojenská zpravodajská služba